

Politikai
röpiratok.

79.

Ballagi Zsolt

79
597

1872.

AZ
ANGOL ALSÓHÁZ
ÉS A
PARLAMENTI KORMÁNY.

IRTA
V LAUGEL ÁGOST.

FORDITOTTA
T I M O N.

13

PEST.
LEGRÁDY TESTVÉREK.
1872.

LÉGRÁDY TESTVÉREKNÉL

Pesten, nádor-utca 6. sz.,
megjelent és minden hiteles könyvkereskedésben kapható:

AZ EGYESÜLT-ÁLLAMOK,

az

ÖNKORMÁNYZAT ÉS A CAESARISMUS.

Irtta Portalis A. Ede. Fordította Szathmáry György. Ára 1 frt 80 kr.

JEGYZÉK-NAPLÓ ÜGYVÉDEK SZÁMÁRA.

9. évfolyam. Ára 1 frt 20 kr.

JEGYZÉK - NAPLÓ GAZDÁK SZÁMÁRA.

Ára 1 frt 20 kr.

JEGYZÉK-NAPLÓ MINDENKI SZÁMÁRA

Ára 1 frt.

HÖLGYEK NAPTÁRA

arany metszéssel. Ára 1 frt 40 kr.

ADRESSEN-KALENDER

von Pest, Ofen und Altöfen pro 1873/74.

Preis 4 fl.

Pénztárca-naptár az 1873. évre.

Ára 20 kr.

Portmonnaie-Kalender für das Jahr 1873.

Preis 20 kr.

AZ
ANGOL ALSÓHÁZ
ÉS A
PARLAMENTI KORMÁNY.

IRTA
LAUGEL ÁGOST.

FORDITOTTA
T I M O N.

PEST.
LÉGRÁDY TESTVÉREK.
1872.

61752769218

FŐVÁROSI
KÖNYVTÁR
1912

Dr. BALLAGI GÉZA.

I.

Nincs fönségesebb gyülekezet az angol parlamentnél; neve egy színvonalon áll a római senatus nevével. Bölcsője volt az ujkori szabadságnak; a „parlamentari” kormányoknál szabályai, törvényei, formulái elfogadvák minden polgárosult országban. Az egész világon tudják, mit jelentenek e szók: indítvány, határozat, jobbitvány, budget, napirend. Róma a polgári jog nyelvtant alkotta, Angolország alkotta a politikai nyelvtant. Megtanította Európát, Amerikát, Ausztráliát, az egész világot, hogy ismerje, vágyódjék bizonyos kormányzati eszményre, mely az erőt az ész szolgálatába helyzi, a hatalmat az értelemnek adja, mely összeegyeztetvén a jelen szükségleteit a multnak jogaival, megakadályozza a forradalmakat reformok által, tartózkodást parancsol minden békétlenségnek, s megfékez mindennemű becsvágyat.

Az angol parlamentnek történelme a hűbériség éjében vész el: a legelsők azon gyülekezetekre emlékeztetnek, melyeket Tacitus rajzol, a germánok erkölceit irván le. *) János király

*) »Mox rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bello.um, prout facundia est audiuntur, auctoritate svadendi magis, quam jubendi potestate.“

„Magna Chartája“ nem létesített valódi nemzeti képviselőt, nem hívta meg a király tanácsába a főpapokkal s a főrenddel csak a korona hűbérnökeit; nem szól sem választásról, sem képviseltetésről, sem városokról, sem községekről. III. Henrik, Jánosnak utóda alatt már valódi képviselői parlament van. Homályban születik; a régi történészek alig foglalkoznak ezen gyülekezetekkel. 1265-ik évi január 22-ikén a parlament Londonban egybeül. Az egybehívó levelek meghagyják a „sherif“-eknek, válaszszerzők s küldjenek megyénként két lovagot, nagy városoknál két polgárt, megyei kis városoknál (bourg) két városi polgárt. II. Edvárd alatt (1272—1307) tízenként parlament ülésezett, hol lovagok, földbirtokosok, városi polgárok foglaltanak helyet. Ezen király minden vállalatában használta azokat, nevezetesen, hogy walesi Dávid meggyilkoltatását törvényesíttesse, s hogy Scótiát lenyűgözze. Az 1327-iki parlament elég hatalmas volt, hogy II. Edvárd királyt trónjától megfosztassa. Az ő uralma alatt fejlődött ki kétségkívül a parlamentnek alsó és felső házra végleges különválása; a hűbéri nagytanács némiképp szerveződik, a szerepek megszűnnek. II. Rikárd alatt a községek — alsóház — nem érik be többé azzal, hogy az adót en bloc szavazzák meg; külön fedezetet szavaznak külön kiadásokra. Ezen és a következő országlár (IV. Henrik) alatt a parlament majd minden évben összejül. A községek tehát a 13-ik század vége

óta elismert szerve az angol alkotmánynak. A souverainitás tényleg már a parlamentben van, de ezen időszaktól fogva viselete a királyság irányában inkább védelem, mintsem támadásszerű. Midőn a parlament 1399-iki szeptember 30-ikán II. Rikárdnak letételét proclanálja, a Lancasteri herczeg a megüresült trónhoz közeledik s e formulát nyilvánítja: „Az a'ya, fiu és sz. lélek istennek nevében én Lancasteri Henrik, igénybe veszem ezen Angolország királyságát, mert egyenes vonalban származom le a jó urtól (Lord) III. Henrik királytól, s mely említett királyság felbomlásnak indult kormányzat hiányában s a jó törvények megszegése miatt.“ Ezt mondván, Henrik a trónra ült. A királyság elismerte birájának a parlamentet; büntették a királyt a nélkül, hogy a királyságot büntetnék. A két rózsa harczi azonban erősítik a királyi hatalmat, tönkre juttatván a nagy családokat. A Tudorok alatt az alsóház alázatossá s szolgálivá lesz; mindazonáltal VIII. Henrik ezt ír a pápának: „Az angol parlament vitái szabadok és korlátlanok; a koronának nincs joga sem korlátoznia a vitákat, sem a tagok szövazata felett ellenörködni.“

A XV-ik század végén valamennyi ország királya sikerrel küzdött az arisztokratia ellen, Arragoniai Ferdinánd, Nápolyi Ferdinánd, XI-ik Lajos, VII-ik Henrik. Ugy látszik, hogy ugyanazon okoknak mindenütt ugyanazon eredményt kell vala szülniök; de a monarchia, abszolutabbá

válván, nem nyerte mindenült ugyanazon jelleget. Az alsóház inkább büntársa, mint rabszolgája volt VIII-ik Henrik vérengző despotismusának. A Tudorok, mint a Plantagenetek alatt a parlament megtartá lényeges kiváltságait, meghatározta folyvást az adó összevégét s természetét. A királyi, mint a nemzeti szenvedélynek ugyanazon tárgya volt. VIII-ik Henrik, a legabszolútabb király melylyel Anglia valaha birt, akarata ellenére adományozta a teljhatalmat a parlamentnek. Mi lehetett tilos avagy lehetetlen egy testületnek, mely királynékat üzött el és bélyegzett meg, elkobozta egy negyedét a földbirtoknak az országban, megváltoztatta a megállapított vallást, ártatlanokat ítelt el, több ízben módosította a trónöröklés rendét? Nem volt semmi, mit ne kívántak volna tőle: cselekedhetett tenát mindent.

Erzsébet országlása alatt a nemzeti felhevültség s a vallási rajongás bálványozottá tevék a királynét, megbocsájtatak tulkövetelő szeszélyeit, az alkotmányos formák iránti gögös megvetését, melyek különben is elég hiányosan voltak még körvonalozva. Gyászos utóda alatt kezdődött csak amaz emlékezetes küzdelem, mely a parlament győzelmével, s azzal végződött, hogy az Anglia sorsának véglegesen urává lön. E harcok történelme Angliának örökké nagy időszaka leszen; mi sem halványíthatja annak tragikai dicsőségét, sem az 1868-iki forradalom, sem harcza a francia forradalom és Bonaparte ellen.

A parlamenti szabadságok olyak, mint a földbe furódott erős gyökerek: a fát gyakran insultálták, ágai, sőt dereka eltörettek, a vén törzs mindig épen maradt. Három nagy elv szövődik át minden eseményen, hiányosan körvonalozva kezdetben, gyakran kérdésessé tétetve, de mindig győztesen: 1) a király nem hozhat törvényt a parlament nélkül; 2) nem szedhet adót a parlament nélkül. 3) Ha a törvényt végre nem hajtják, a király közegei felelősek a törvényszékeknek. VIII-ik Henrik engedni kénytelen, midőn a jóvedelem hatodát kívánta adóul behozatni, Erzsébet enged midőn a kereskedők fellázadtak az egyedáruságok ellen, miket létre akart hozni. Már Commines dicsőíti az angol alkotmányt, a korlátolt, a mérsékelt monarchiát.

I-ső Károly a latin, római királlyságról, az isteni jogról merészkedett álmodni; theologusai tagadták a szerződést, az egyezményt a királlyság s a nemzet között. 1629-től 1640-ig, — daczára, hogy elfogadta volt a jogok kérvényét (petition des droits) mely a fejedelem kötelezettségeinek elismerése volt — mellőzte a parlament egybehívását. Melyet 1640-ban egybehívott, lőn a „hosszu parlament.“ Sujtotta ez legelől Land-ot és Strafford-ot, s aztán mikor a király, tagjai közül ötöt a többi közt Pym-et és Hampden-et annak színe előtt el akarta fogatni, megboszulva magát magán a királyon. A kezdetben védőleges és az alkotmány nevében támasztatott forradalom csakhamar

magát a parlamentet is megdönti. Cromwell protectorrá levén, választási reformot, új alsóházat, új felsőházat alkotott, de ezen kamarák soha sem látszóttak, soha sem voltak eléggé szabadok. A restauráció létrejöttkor általános jelszó volt: „szabad parlament.“ Cromwell választási reformja igen bölcs, de erőszak műve vala. Vissza is tértek ő utána a régi parlamenthez.

A parlamenti rendszer reformjának eszméje épen nem volt népszerű, csakis századunkban változott azzá. Anglia meg volt elégedve alsóházával, bárminemű eredete lett legyen annak. Nem tartotta féken a királyságot? Nem támasztotta-e 1688-ban egy védőleges forradalmat, mely véglegesen kielégített minden szenvedélyt, az ország minden érdekét? addig, míg az uralkodó érdekek, az uralkodó szenvedélyek a kormányban képviselvék, az ily kormányról elmondhatni, hogy az képviseleti. Azon értelemben, melyben e szót mai napság értelmezik, az angol kormány az utolsó századokban nem volt képviseleti, alig hogy azzá kezd lenni. Alkotmányában ezen alapelve akadunk: nem egyes emberek képviseltetnek, de testületek, erkölcsi lények, városok vagy megyék.

Egy követ annyi mint egy másik, egy választó annyi mint egy más választó. VI.-ik Henrik törvényében sehol sincs szó bárminemű képességi számról. Maig sem létezik semmi arány a választók és a választottak száma közt.

Az első angol parlamentek valódilag a nagy

hűbéresek, vagy azok megbizottainak országgyűlései valának. A városok „szabadvárosi“ minőségükben voltak azokon képviselve. Egy szabad mezőváros (bourg) a felségiség egy részecskéjével birt; szabad kereskedelem központja vala, mely nem fizetett vámot, ment volt ut- és hidvántól, a királyi adótól, s közigazgatását kereskedők testülete kezelte. Kiváltságlevelével adományozta részére a vásár- s piacztartás s adószedés jogát; a jog, hogy tagokat küldhessen a parlamentbe, terhes kötelezettségnek tekintetett, s a municipális kiváltságok váltságdíja volt. A képviselőt sok esetben épen nem volt irigyelt szabadalom. A korona adományozhatta s elvonhatta a választás szabadalmát; VIII. Henrik II-ik Károly nagy számu, ugynevezett választó mezővárosokat alkottak, volt eset, hogy maga a sherif jelölte ki a választás jogát gyakorló városokat. A király ezen exorbitáns kiváltsága csak II-ik Károly alatt szűnt meg. Nem létezett semmi meghatározott szabály a választójog illetékességére nézve a választás központjaiban. — Itt minden szabad ember — freeman — választó volt, amott csak a testületek tagjai, a polgárnagyok és municipális tanácsosok voltak választók.

Ezen oly durva, oly önkényes rendszer a hűbériség végső kifejezése volt; a hatalmat a föld birtokosainál, a nagy családoknál hagyta meg. A követek nagyobb része közvetve vagy közvetlenül a hódító aristocratiát képviselte. A mult század végén

Leeds, Birmingham, Manchester nem voltak képviselve, de a norfolki herceg tényleg 11 követet választott. Lansdale lord 9et, Darlington lord 7et, Russland és Buckingham hercegek egyenként 6ot. Galton-ban 7, Tavistock-ban 10, Saint Michel-ben 7 választó volt; 70 követ ugyszólván senkit sem képviselt, 90 követ közép számitással 50-50 választót, 37 közép számitással 100-100 választót képviselt, 200 követ volt, kit 7000 választó választott. Az 1832iki reform idejéig 300 követ tényleg a pair-ek által választatott, csak 170 tekintethetett teljesen függetlennek. Macaulay téved midőn ezen reformot illetőleg írja: „Városok egyszerű falvakká aljasodtak, falvak városokká nagyobbodtak,“ s midőn hinni látszik, hogy választási jogu falvak,—a rothadt városkák — mind egykor jelentékeny helyeknek maradványai. Ellenkezőleg, minden időben léteztek falvak, majorok, puszták, melyek képviselettel bírtak, falu, major, puszta létükre. A hires old-Sarum városka, mely választási kiváltságát 1832-ben veszttette el, két követet választott, s nem volt csak 12 választója. Mi 1832-ben visszaélésnek látszott, nem tünt fel annak az előbbi századokban. A községek ugyan csak Angliát képviselték nem ez s ez falut, s ez, amaz dombot juhaival, juhászaiival, ebeivel, de Angolországot. A politikai jog ez időszakban egy volt a birtokjoggal. Mig egész Európa absolut királyok uralma alá került, az angol aristokratia fenntartotta hatalmát: hozzá levén

nőve a földhöz, abból szivta a politika életnedvét. Mit tett a választási rendszer szabályszerűtlensége, képtelensége, ha e rendszer meghagyta a hatalmat azoknál, kik az ország felett kétségtelen védnökséget patronatnst gyakoroltak, kik védelmezték az ango becsületet, szabadságot? A nagy családok ugyanazon jogczimen birták parlamenti székeiket mint örökös uradalmaikat. A jelölt kivonult kastélyából, zenével és zászlókkal, s a földművesek felkiáltásával üdvözlötetett. A sörös hordók csapra üttettek, s faasztalok sulyos étkekkel rakattak meg. A követ megbizónak beszédet tartott, őket felvidítani törekedvén; a választás vendégség volt.

A „rothadt városkák“, a „zsebbeli városkák“, politikai javadalom valának. Waller költész 16 éves korában Ayesham követe lőn. Fox 1768-ban 19 éves korában foglalt helyet a parlamentben mint Midhurst követe, melyet apja, Hol'and lord, vett volt számára; 21 éves korában tagja lőn North lord miniszteriumának. A hatalom még nem volt verseny tárgya, a nemzeti souverainitás nem tekintetett még oly kincsnek, melyet minden férfi lakos között szabatosan fel kelljen osztani. Csak is két párt, mindkettő aristokrata, mindkettő társadalmi hatalommal felfegyverkezve, küzdött egymással a hatalomért, s gyakorolta azt sorjában. Beérték ugyanazon egy választási rendszerrel. Felléptek a politikában, mint szokás fellépni a világban, hol előre kijelölt helye van mindenkinek. A nagy földbirto-
kosok megválasztathatták városkaikban rokonai-

kat, pártfogoltjaikat. E pártfogolás gyakran a mulatkozás embereinek, parasitáknak szolgált előnyére; fel tudta azonban keresni a Pitteket, Foxokat, Burkeokat, Tierneyeket, Sheridaneket, Canningeket, Broughamokat, Macaulaykat is.

II.

A régi angol választási rendszernek következő folyományai voltak: titkos solidaritást állapított meg a politikai pártok között; az egyik többet, a másik kevesebbet akart adni a koronának, egyik sem akarta elveszteni kiváltságait. A politikai hatalom eszméjét a gazdagságnak a birtoknak eszméjével társította; anyagosította, sértellenné tette azt, megszoktatta a nemzetet, miként higgye, hogy az angol föld urainak minden egyéb urainak is kelljen lenniök. Az udvarok tulfínomságának, romlottságának bizonyos erélyes, féltékeny, büszke parasztosságot állított ellenében. Korán elegyítette a polgárokat a nemesekkel, *) mert a nagy családok másodszültött fiai az alsó házba léptek be, az idősebbek a közügyekbe avatkoztak ott apjaik életében; a két rend megtanult közösen élni, okoskodni, vitatkozni, gondolkozni.

A harmadik rend s a nemesség nem találkozott egyszerre, mint az Franciaországban

*) Egy Bedford herczeg fia volt az első nemes ki a két rózsa háborúinak idejében a parlamentbe lépett.

történt 89-ben egymással szemben, mint két vak, áthatlan tömeg, a melynek egyike a másikat eltiprandó és megdöntendő volt. A polgárság és az aristocrazia százados kötelekekkel volt egybefűzve; élőfa volt a parlament, melynek galyai és gyökerei egy léggel és egy vízzel táplálkoznak. Az előítélet, a gyűlölség, a tudatlanság, nem emelt átléphetlen falat a nagyok és a köznép közé; a kormányzó faj nem változott új speciesé. Az abszolút hatalomnak nem volt sem ideje, sem alkalmá mesterséges társadalmat teremtenie, vizmérleget helyezni úgy az aristocrazia, mint a nép fölé; a politikai szervezet nem volt sem szeszélynek, sem egy egyetlen akaratnak, sem elméletnek, sem rendszernek munkája; öntudatlan műve volt az minden természeti erőnek, az időnek, az örökösödésnek, az emberi eszélynek, a született egyenlőtlenségeknek, az eseményeknek. Az ilyen társadalom ereje onnan származott, mert az nem kételkedett önmagában, nem kételkedett pedig, mert vallási hite átment politikai hitébe. „Mindig lesznek közöttetek szegények.“ A nép erősen hitt e másik maximában is: „mindig lesznek közöttetek lordok.“ Az életet úgy vették, mint terhet, feladatot, munkát; nem minden munkás dolgozhatik ugyanazon emeleten. Mit tesz az egy nap egyenlőtlensége, igaztalansága annak, ki egy végtelen jövőnek látomásaival bír? Fölötte ezen ezernyi létezéseknek, melyek egy része ragyogó és könnyű, másika homályos, sötét, két-

ségbeesett, de mind ideiglenes, van a földön egy hosszas és tartós létezés : Angolországé. Minden, mi azt dicsőíté, szépíté, jó, — minden, mi erősítette, hasznos, vala. A keresztény eszme az, mely összefüzi a nemzetet, miként a családot ; mit nem áldozunk készséggel ama bálványnak, melyet hazának neveznek ! Az ujkor politikusai nem gondolják meg kellőleg, hogy a nép, a sziv és szellem gyermeke, egészen képzelmi életet él, a kicsinyek az alázatosak leginkább ringatóznak a nagyság álmaiban. Mért kesereg oly élénken a bretagnei, ki soha sem látta, soha sem látja a strassburgi székesegyház tornyát, Alsatia elvesztén ? Kétségenkívül nem csak egy paraszt találkoznék Franciaországban, ki szivesen elcserélné ezen szép tartományt a tehetlen souverainetés őt megillető infinitésimális töredékeiért. Mig csak Anglia növekedett, leverte versenytársait, daczolt Rómával s a katolikus hatalmakkal, ezen küzdelmek látomása, viszhangja eltöltötte a szellemeiket: nem találkozott még hely önző számítgatók számára. Angolország politikai hierarchiája soha sem tiszteltetett volna annyi éven át, ha Anglia nem fenyegettetik volt annyi ellenségtől, ha csak házi munkálódással és gondokkal foglalkozik vala ; de az ő élete egy hosszú védelmi hódítás volt Európában, Indiában, az Antillákon, Canadában. Ha nem volna igen nagy hatalmasság, nem lenne semmi. Ha nem birna magának tiszteletet szerezni minden tengeren, nem birná to-

vább megvédeni saját partjait. Ekként megszokta volt ellenségének tekinteni az egész világot. Innen a rendkívüli feszítettség, az imperialis szokások, és annyi látszólagos phlegma mellett, folyvást tartó válság, sietség, nyugtalanság állapota, a hajlam, a legközelebb álló, a legmegszokottabb eszközökkel élni.

Hasonlitott Anglia mindenkor ama tábornokhoz, kinek elsőbb gondja volt csatát nyerni, mint katonáinak egyenruháját megváltoztatni.

Bárminők lettek legyen az angol parlamentek tökéletlenségei, azon nagy érdemük megvolt: tudtak kormányozni az ország érdekében, majd a királylyal, majd a király ellen. A választó collegiumok tisztátalansága nem érintette a választottakat. Megmondotta Paley: „utóvégre a választottról van szó, nem a választóról. Ezen választásoknál lettek legyen orgia, bohózat, vagy vásár, királyi kéz már régóta nem mutatkozik. Egy II. György alatt hozott törvény megtiltja a katonáknak, hogy két mértföldnél kisebb távolban mutatkozzanak a választás helyétől; s nem térhetnek vissza csak két nappal később. Minden a korona által fizetett hivatalnok ki van zárva a parlamentből; a sheriff-ek nem választhatók megyékben; a birák ki-rekesztvék a parlamentből, mert a király által nevezettek ki. A választási lajstromokat provinciális (megyei) hivatalnokok készítik, a szegények felügyelői; kerületi birák választják a „vizsgáló ügyészeket“, kik a reclamatiók felett határoznak.

Nem látni az államot sehol ezen műveleteknél, s még kevésbé venni azt észre a választás napján. A választási biztosok a megyékben a sherif városokban a polgárnagy, a kis városokban, melyeknek nincsen polgárnagyuk, egy előkelő egyén (notable), kit a sherif választ. A választások teljességgel szabadok; csak maguk a pártok vannak azoknál jelen. A választási csoportulások szintoly szabadok, mint a választások. Melyik rendszer jobb, az-e, a mely korlátolja a szabadságot, vagy az, mely korlátozza a választók számát. A választás párbaj a pártok közt, melynek megvannak határozott szabályai: az állam mint tanu van annál jelen.

Ezen oly egyszerű és becsületes rendszer nem alkalmazható, csak hol a pártoknak évszázados szervezetjük van. Van elég ország, melynek parlamentje van, alsó és felső háza; kevés van, melynek valódi parlamenti kormányzata volna. Sajátlagos jelleme ezen kormányzatnak az, hogy két párt legyen meg abban, egyik, mely elfoglalva tartja a hatalmat, egy másik mely minden perczen kész elfoglalni az elsőnek helyét, ha ez valami hibát követ el, s megszűnik kielégíteni az uralkodó ösztönt vagy érdekeket. Ily kormánynál az állam nem valami magasabb a pártoknál, vagy azokon kivüli, mely felhasználja azok meghasonlását, melynek ereje azok gyengeségéből származik, állandósága azoknak változóságából. A nemzet eszméi beszűrődnek a választó

testületbe, s onnan átmennek egy parlamenti többségbe, s végre megtestesülnek egy bizottságban, melyet cabinetnek neveznek. Mindenek felett van a korona, mely legalább látszólag közönbös és részrehajlatlan, mely nem egyéb, mint a nemzeti egységnek képe. Igen helytelenül vélik per-excellentiam Angliában szemlélhetni azon országot, hol a három hatalom, a végrehajtó, törvényhozó és birói, el van különítve s egymástól független. Ellenkezőleg a végrehajtó és törvényhozó hatalom teljesen össze van olvadva. Ily rendszer zsarnokságot vagy fejtelenséget hozna létre, ha a egyéni akarat szabályzatlan, a becsvágy emésztő, s a nemzeti érdekekkel mit sem gondoló volna; de aristokratikus parlamentben, a mindenhatóság szenvedélye, mely természetes az emberben, vesztitné mit érdekességéből. Más államokban a követek csak a hatalom s a nyomor közt választhatnak; a politika ott személyivé válik, emberek után indulnak ott, nem követnek többé hagyományokat, neveket. Angliában a politikusok önkéntes fegyelemnek rendelik alá magukat, s a leglángolóbb becsvágy, százados pártok iránti többé kevésbé szinte engedelmesség által szabályoztatik. Pártjával jut a hatalomra kiki, s igen természetesnek találja azzal együtt vonulni el attól. Türelemmel várnak évekig, hogy az ellenséges párt hibái megvonják attól az ország bizalmát, s elvegyék tőle a többséget a parlamentben. Gyakran egy egész életen át beérik a bíráló hálátlan szerepével. Meg

adással veszik, hogy ne legyenek semmi, s a legyőzött párt soraiban maradnak, becsületérszénél fogva. Nem Angliában fedezték fel eme kényelmes alaptételt, hogy mindig szabados dolog az államot szolgálni: az állam soha sem egyéb a hatalom birtokában levő pártnál; ha van szüksége szolgálkra, szüksége van utódokra is.

Az európai szárazföldön bizonyos méltatlankodással említik e szót: rendszeres ellenzék; Angliában az ellenzék mindig rendszeres, azon értelemben, hogy bizonyos számú ember mindig foglalkozik azzal, hogy a hatalmat kritisálja, kiemlje minden tévelyét, jelezze minden hibáját. Egy rejlő kormány van a tényleg fenálló mellett; az ellenzéknek kerete, fegyelme, főnökei vannak. Bizonyos, hogy a hatalom hosszas élvezete természetlenül egy pártot, megfosztja azt találékony-ságától, rugalmasságától, olyláz lesz az, mint a föld, melyet ugarul kell hagyni. Rendszeres ellenzék ellenben élesíti, finomítja a tehetségeket; méltónak kell ott mutatkozni a hatalomra, fejöket kell törniök, igérni valamit az országnak, még pedig semmi lehetlent.

Nagy haszonnal jár az is egy országban, mely természetserüen hajlandó tisztelni a sikert, kényszeríteni az államférfiakat, hogy tudják nélkülözni a sikert; nem látni ott tábornokokat, de még katonákat sem, hogy egy táborból a másikká mennének át, az állam sorsát

a magukétól tennék függővé, elárulnák az elveket, miket régóta nyilván magukévá tettek s védettek. Kétségkívül az emberi értelem nem maradhat örökké ugyanazon formulák közé lezárólva; a közvélemény nem kényszeríti az államférfiakat makacs merevségre, de igen ritka dolog, hogy azok, kik emelkedett szelleműek, ne ragadják magukkal barátaikat azon értelemben, melyben őket saját eszük vezérli. A lordok házában, melynek kevésbé tevékeny rész jutott a törvényhozásból, a vélemények majdnem örökölték: a patriczius családok szelleme a vérrel száll át. Az első szülöttségi kiváltságok erkölcsi láncolatot fűznek ugyanazon névnek egymást követő viselői között. Kiszabadulván az egyetemről, az ifju szakáltalan lord azon oldalon foglal helyet Westminsterben, hol ősei üléseztek. Miben különbözik barátaitól, kik a másik oldalon ülnek? Ugyanazon szokásaik, előítéleteik vannak, ugyanazon politikai, vallási, erkölcsi eszményük, s mindamellett mig élnek, egyikök igen-nel szavaz, mig a másik nem-mel. Érzik, hogy hivatást teljesítenek, olyak mint az egy fémből való suly az emeltyü két végén, ha az egyik emelkedik, a másik alászáll.

E hagyományok behatolnak, bár kevésbé imperatív jelleggel, a követek házába is. Ekként mindig két párt van ott szemben egymással, nevök koronkint változik, a jelen század problémái nem ugyanazok, mik az utolsó századokéi valának. A királyi praerogativa, mely fölött oly sokáig folyt

a per, ma már tökéletesen definiálnak tünik fel. A társadalmi kérdések léptek előtérbe az alkotmányos rend kérdései előtt. A Whigek szabadelvűekké, a Toryk conservativokká lőnek; azonban a Toryk észjárása, ösztönei, aspiratiói idő és körülmények szerint módosítottakul tünnek fel a conservativoknál. A mai conservativok oly kormányzati elvekkel bírnak, melyek számos országban megrémítenék azokat, kik azzal dicsekszenek, hogy ok a haladás képviselői. Toryk és Whigek ugyanazon tisztelettel viseltetnek az alkotmány, a népjogok iránt, ugyanazon politikai erkölcsessel bírnak; sem ezek, sem amazok nem gondolnak arra, hogy a hatalmat bitorolják, hogy abban magukat, máskint mint törvényes, a persvasio, a többségek közreműködése eszközeivel tartsák fön. Sokáig beszélgethetünk egy angol politikussal a nélkül, hogy észreveunők, vajjon mely párthoz tartozik az. Nem venni észre azoknál, kik a hatalomra várnak, azon keserűséget, türelmetlenséget, az elvhűség azon megünását, vagy azon kétségbeesett hevet, melyet Francia-, Spanyol-, Olaszországban észlelhetni. A megözöttek neve helytelenül alkalmaztatik oly emberekre, kik oly könnyedén válnak meg az ügyek vezetésétől.

Az azonban bámulatos, hogy a politikai keretek oly szilárdsággal bírnak s oly lassúsággal oszolnak fel, annál inkább, mert amaz ingások mik felemelnek vagy megalázuak egy pártot,

gyakran rendkívüli lassuságuk voltak. Az 1688-ki forradalom a Whig nagy családokat juttatta hatalomra. Az új intézménynek a legmakacsabb szenvedélyek ellen kellett küzdenie; a nemzet fele előtt sok ideig a bitorlás s majdnem a hódítás jellegét látszott az fentartani. III-ik Vilmos mint hódító érkezett ezredeivel; mindig maga volt önmagának külügyminisztere. Nem Anglia volt az ő uralkodó eszméje, csak egyik eszköze volt XIV. Lajos hatalma ellenében. Belől mit sem tagadhatott meg azoktól, kiktől a koronát nyerte; ezek elvesztek volna, ha mindenlátók nem maradhatnak. A Whigek olygarchiája visszaélt győzelmével, mint az minden győzön megesik: megvásárolta a parlamentet. A forradalom korában a parlament vitái nem voltak még nyilvánosak, tényleg titkos volt a tanácskozás. A szavazatokkal való trafikálás a Györgyök alatt gyalázatos volt. A Németországból importált hannoveri dynastia alig ragaszkodott az angol földhöz; hagyta működni a Whigeket. A férjénél férfiasabb Carolina királyné koronkint felháborodott e miatt. Egyszer Stair-nek, ki egy adónemet ellenezni szándékozott, ezt mondta: „Ugyan, hogy merészkedik ön Mylord, nekem a választók véleményeiről, s ennek a választottak által figyelemben tartása kötelességéről szólni? Minemű bátorsággal mondhatja ön nekem, miként ön azt hiszi, hogy a megbizók véleménye, érdekei, utasításai képviselőik viselőinek a parlamentben mértékül vagy szabályu

szolgálnak“? A szárazföld despoticus eszméiben nevelkedett Carolina az angol szabadságokban nem respectálta csak ama bűbájt, azon dicsfényt, melyet azok Angliára vetettek. Az ő támogatásával sir Walpole Robert hat évig volt miniszter, ő a corruptiót rendszerré emelte.

A hullám, mely a Whigeket 1688 ban fel emelte, csak III-ik György országlása alatt kezdett apadni; a Whigek kihágásai tönkre tették őket. A praetendens megbukta óta a jakobita-párt átalakult; egyszerűen csak monarchikus párttá lön, u. n. észszerü házasságra lépett az új dynastiával. Voltak folyvást gyökerei a mezők népességében, s innen tul nemzeti párttá lön, nem tekintetett kifelé. Támogatta folyvást a királyi praerogativát, politikai theoriái azonban nem birtak többé vallásos hit jellegével. Megérlelődött mintegy e párt a kormányra. A whigek uralma majdnem szakadatlanul 70 évig tartott Anna királyné halála óta; végét érte, midőn Lord North Foxal szövetekezett. Ha a történelmet csak végső csúcsaiban tekintjük, mondhatnók, hogy a Toryk fölényüket egész 1832-ig tartották meg. Ez időszak-tól fogva a szabadelvűek előnyüket visszafoglalták. E nagy ingások megmegállanak, sőt percznyi visszaesést is szenvednek, de úgy vannak, mint az erős lendítések, melyek több emberöltő időn át megéreztetik magokat. III-ik György oldá fel a Torykat hosszas balsorsuktól; az ifjú fejedelem, angolabb elődeinél egyszersmind kirá-

lyabbnak is érezte magát. Az előbbi országlárok a parlamenti kormányzat gyakorlatba tételére szolgáltak; szabályai oly jól voltak már megállapítva, hogy a királyi praerogativaért III-ik Györgv alatt vívott harcok csak csatározások voltak azokhoz képest, melyek a Stuartok alatt vívottak. A Toryk nem voltak egyéb, mint a király barátai. A külkérdésekben nagyobb érdelességgel és büszkeséggel, a belkérdésekben conservativebb szellemben jártak el. A francia forradalom elrémítvén az egész világot büneivel, a császárság felzaklatván azt becsúgyával, a toryk ugy szólván a kormánynyal összeforrasztattak. A konservatív ösztöne ugy hat a népekre, mint az egyénekre; nagy veszélyek idején kivéve, ha már épen ösztönük is megromlott, a nemzetek kapaszkodnak abba, mi nekik legerősebbnek és legszilárdabbnak tünik fel. Midőn Európában minden meghódolt, midőn a legfélelmesebb hatalmak egy koronás szerencsefi igájába kerültek, Anglia egy időre egymaga lön a szabadság menhelyévé, önmaga maradt meg szüz földként a hódítástól és elnyomástól. Mit értek a Whigek nemes és békés reményei, mikor az egész világ az erőszak zsákmányává lön, s a becsület végső segédeszközéül a háboru maradt fön? Anglia régi alkotmánya erődként felvoná csapóhidját.

A nagy conservatív áramlat, mely a császári Franciaországot elnyelé, csak lassankint szállott alá: a Whigek kormánya igazán csak 1830-ban

kezdődött újra; választási reformot vivotak ki, de ettől fogva inkább a demokratikus eszmék haladásának mérséklésével, mint régi elleneikkel való küzdéssel látszanak elfoglalva. Jó ideje conservativoknak és liberalisoknak már csak egy közös céluk van; az angol politika kormányzásában a közép osztályokat akarják fentartani. Ha meg hasonlanak, ez kevésbé történik azért, hogy egymásnak ártsanak, mint inkább, hogy együtt mindennek elvesztését ne kockáztassák. Alig mondhatnók, hogy emezek inkább hajlanak a reformokhoz, amazok inkább ellenzik azokat. A reform szelleme áthatotta mind a két pártot.

Régi politikai kereteken kívül mindig találkoznak szabálytalan csoportok, melyek nem igényelve, hogy kormányképes pártot formáljanak fontos befolyást gyakoroltak az ügyek menetére, egy vagy más részben csatlakozván, a pártok tulpontját megváltoztatván, új eszméket hozván a parlamentbe. A szabad kereskedelem hívei, kiket peelitáknak neveztek volt, kiket mai napság radikáloknak neveznek, soha sem alkottak igazi pártot, de új hitelveket, tételeket, tanokat hoztak előtérbe. Több őszintességgel bírnak, mint becsvágygyal; eszméik győzelve fontosabb előttük, mint személyeiké. Ekként egy neme a hallgatótag egyességnek létezik még azok között is, kik naponkint harczban vannak egymással. Országokban, hol a pártok szüntelen egyetértésről beszélnek, lehet mondani, hogy már is nincs egyetértés

„békét kiáltoznak! és nincsen béke.“ Angliában a pártok soha sem kínálják egymást olajjával, szünet nélkül üldözik egymást, veszekednek, mocskolódnak, de ellenségeskedésük nem halálos.

A választási reformok még nem változtatták meg a parlament természetét. Az 1867-ki reform igen radikális volt; nevezetesen szaporította a választók testületét, de mit sem változtatott az alkotmányosság eszményén. Most mint ennekelőtte a követ, képviselő anélkül, hogy egyszerűen megbizott lenne, azaz érdekeket képvisel inkább mint személyeket: utasításnak alávetve nincsen. A választó testület souverain a választás napján, más napra eltűnik. Minden érdek felkeresi választóke-rületeit, szükség esetén megvásárolja azokat. A választó, ugyszólván, inkább átvesz, mintsem kifejt bizonyos hatalmat, hasonló a gyárakban levő hajtó szijjakhoz. Az igazi hatalom a tartós dolgokban van, a természetes vagy teremtett gazdagságban, a földben, a gyárakban, a tőkében: a választók ugyszólván kisajtolják azt abból, s nem is cselekednek egyebet. Például, a biztosító társaságoknak érdekük, hogy a parlamentben képviseltessenek; engedelmes választókra tesznek szert, s mintegy 50 szavazattal rendelkeznek. (1867.) A földbirtoknak, az 1867 ki reform létrejöttékor 396 megyei képviselője volt, nem szólva a mezővárosokban választott 200-ról, mely szintén a földbirtokos osztályhoz tartozott.

A föld és az ingatlan tőke osztozik a par-

lamenten. A föld még mindig az oroszánrészszel bir benne, 500 szavazatot lehet részére számba vennünk; a mi marad, az a kereskedelemé, a bányáké, a gyáraké, a bankoké, a pénzkezelőké: Valamint a polgári társadalomban az ingó vagyon kevésbé tartatik nemesnek, mint a földbirtokbeli, a tőke, mely bizonytalan, törekeny, mozgalmas, a politikai primatust még átengedi a százados, örökös ingatlan tőkének. A többiben nincs köztük ver-fengés, mint volt a gabnatörvények eltörlésének idején. Tudja kiki, hogy minél gazdagabb az angol kereskedelem, annál gazdagabb lesz az angol zöld. A földgömb négy sarkán szerzett nyereség a jobban alagcsövezett földekbe, rétegekbe temetke-sik, a kastélyok falaiban válik szilárddá. Ezer kar, mindmegannyi csáp, szerzi össze a kincset az egész világon, hogy azt onnan csak Ó-Angliának hozza haza. Vannak a parlamentek szellemében csökönös hagyományok, melyek minden reformot túlélnek. A választók testülete meghódol azoknak; a választók csak oly egyének közül választathatnak, kik különböző maszkok alatt, ugyanazon arczezal birnak. Az 1832-iki reform főleg a kiskereskedőknek — boltosoknak előnyére volt, részükre biztosította a számszerű többséget; ki merné mégis mondani, hogy a kis boltosok osztálya kormányzta Angliát 1832-től 1867-ig? Beérte azzal, hogy eladja szavazatait az Angliában ugynevezett kormányzó osztályoknak (governing classes); nem birtak saját kiváló egyénekkel, tulajdon politikai

czélatokkal, legfelebb szenvedélyeik, s könnyen kielégíthető előítéleteik valának. Különben is, nincs osztály, mely inkább ragaszkodnék a lordokhoz, az aristokrátiához, mely naivabbul bele legyen szeretve a rangba, a kis kereskedők osztályánál. A legkevésbé nemes része ők a nemzetnek; a kis-kalmárok a legtisztátalanabb választók, a választási corruptió legkészségesebb ügynökei. E corruptió oly gyalázatos volt 1832 óta, mint azelőtt. Időszakonként enquête-bizottságok vizsgálat alá veszik, üldözik őket, de jegyzőkönyveik nyilvánossága távol attól, hogy a roszat elnyomná, csak megbarátkoztatni látszik a szellemeket a választási vásárolhatóság szokásaival. Megyékben, kisvárosokban eladják szavazataikat a többet igézőnek, Whig vagy Tory legyen az. A szabadelveiek nem tartózkodóbbak a conservativeknél. Egy választás végrehajtásánál az ügyészeket s a csaplárosokat kell megnyerni. A parlamenti hajhászok szórják a pénzt, a csaplárosok csorgatják a sört, a nagyserfőzők, kik birtokosai majd valamennyi csapszéknek, hatalom az államban. A kis kereskedő nem tartja magát megbecstelenítettnek ha 10 vagy 20 st. fontot huz egy választásból: a jelölt szintén nem, ha néhány ezer st. fonton a törvényhozhatás tisztességét megvásárolta.

Az 1832-iki reform mitsem változtatott a parlamenten; az 1867-iki választási szabadalommal ruházott fel mindenkit, ki kis városban egy év óta lakik s a szegény-adót fizeti, bármilyen k-

bért fizessen is, a megyékben 12 st. font lakbér fizetése követeltetik. Csak conjecturákkal lehet ezen új reform következményeit méltányolnunk. A Cassandrák a legsötétebb jövendöléseket teszik. Félnék, hogy tulsok jog adatott a számnak, a tudatlanságnak; Lowe ur azt mondá: „szükség lesz, hogy urainknak az a b c-ben oktatására szánjuk el magunkat.“ Mindamellett nincs mitől tartani. Először is, a nép a reformot nem csikarta ki erőszakosan a kormányzó osztályoktól. Évek óta a parlamenti reform jelszava nem volt egyéb a népszerűség csalétkénél; ígértetett, de nem óhajtották. Míg Palmerston lord minisztersége tartott, tudva volt, hogy veszély nélkül szólhatni róla. Halála után a szabadelvű párt, melyet Palmerston népszerűsége nem támogatott többé, kötelesek érzette magát egy reformbill benyújtására; de csakhamar saját keblében támadt egy ellenzéki kar, főleg a nagy családokból nyerni újonczait. Ezek nem annyira a census csökkentésétől féltek, mint inkább a választókerületek kiigazításától, s utolsó „rothadt városkák“ eltörlésétől. Russell lord és Gladstone ur saját seregek egy részét látták maguk ellen fordulni. S utóvégre féltek a demagogiától, a bizonytalantól. A gazdag, a virágzó Angliának van-e szüksége bármin is változtatni? Miért ne hagyják azt nyugton haladni a jövő felé, miként a hajót a megszokott szoroson?

A vereséget szenvedett reformisták népies tüntetéseket szerveztek, a Hyde-Park sorompói

egy napon kitördeltettek, midőn ottan gyülekezniök akadályozva lőn. Az új erő, a szám, mely a parlamentbe akart jutni, megmutatta magát az utcán. A conservatív párt meglepetve érezvén magát a hatalom polczán, szükségesnek vélte, hogy azon magát fentarthassa, egy reform keresztülvitelét, melyet tegnap még visszautasított. Angliában alig vannak doctrinairek; a kormány feladatának tartja, hogy eleget tegyen az ország igényeinek, nem kíván okosabbnak tartatni annál. A Toryk tehát végrehajták a reformot, valamint egykoron megfoszták ellenfeleiket a katholikusok emancipációját s a gabnatörvények eltörlését tárgyazó javaslat érdemétől. Az 1867 ki ülősszak nem volt rajongó, de magát megadó; a kérdés az volt, ki nyisson tártabb kaput a reformnak. Disraeli ur csak az általános szavazatjog véghatárszélén állapodott meg.

Mint ezen békés változások tanujának, meggyőződése az, hogy a népies nyomás nem volt eléggé erős, hogy azoknak elnapolását veszélyessé tegye. Még lehetett volna várakoztatni a népet vagy legalább olcsóbban elégíteni ki azt; de távol akarták tartani a felbomlásnak még csak félelmét, gondolatát is. Megértették, hogy az ódon társadalmi épület nem fenyegettetik annyira, ha az engedélyeket a multhoz leginkább ragaszkodó párt nyújtja; a conservativek nem annyira becsvagyuknak hozták áldozatul elveiket, mint inkább a mély, féltékeny hazafiság egy nemének, mely

menten akarja tartani Angolországot forradalmak megpróbáltatásától s gyalázatától. A szerep, melyet a par excellentiam aristokrata párt játszott ez eseményekben, mintegy titkos egyezményt köt azok között, kik leginkább rajongnak változásokért, s azok között, kiknek leginkább van okuk azoktól irtózniok. Még a radikálban is egy conservativ rejlik. Az angol nép nem nézi nemességét ellenének, idegennek. Ha egy ifju lord radikállá lesz, mi gyakran megesik, könnyebben jut a munkások szavazataihoz, mint egy plebejus. Legyen szó a nevelésről, nagy városok egészségügyéről, munkaórákról, olcsó lakásokról, közsegélyezésről, bármi társadalmi reformról, a nép mindig első sorban szemlél paireket a reformátorok közt. Szereti még aristokrátiáját, szívesen tekint reá, mint egy apa, ki a tömeg közé tévedve és sárban gázolva, leányát bálhoz öltözötten látná elhaladni.

Az új reform még nem változtatta meg a parlament személyzetét. A gazdagság s az aristokrácia souverainekül maradtak abban. A politikai sulypont csak alig mozdított ki helyéből, mint ennek előtte a parlamentet ekkép definiálhatjuk: „gazdagok köre.“ Egy választás 2000—5000 st. fontba (e számon néha tul is mennek) s egy újra választás hasonló összegbe kerül. A budgetben nincs, s kétségkívül még sokáig nem lesz e tétel található: „követek napdíjai.“ A közvélemény elfordul a fizetett képviselő eszméjétől. A jelöltek

tehát kizárólag földbirtokosok, vagy földbirtokosok fiai, iparos, kereskedelmi, banküzletben meggazdagodott emberek, ügyvédek, kiknek clienteláját a parlamenti pálya növeli. A képviselői czim pénzt ér azoknak, kik üzletet folytatnak, de megszerzésére már is sok pénz kell. Tudósok, hirlapírók nem vágnak reá; igen költséges fényezés lenne az. Hogy kevesítsenek a választások költségei? Hova tovább terjed a választási jog, annál inkább növekszenek a köteles költségek. Á szokás erősebb a törvéynél. Kell, hogy a jelölt Danae-féle esőt hullasson kerületére. Alig tudja, hol hull az alá, nem ő maga jár megvesztegetni a választókat; ez az ügynökök dolga, kik ha tőlük számadást követelnek, mindig tudnak költött számadásokat készíteni, melyek rendbenlevőknek látszanak. A követ nincs ama kedvező helyzetben, hogy kegyeket ígérhessen, miként nagy központosításu országokban. Szükség, hogy maga pénzt költse, aláírjon iskolákra, diplomákra, menhelyekre, kórházakra, emlékekre, sportra, vadászatra. A becs- vagy tizedet fizet, sokan káromkodnak ezen borzasztó adóra, de senkisésem akarja, hogy ki legyen alóla véve, s a versenytársak veresége igen drágán vásároltatik meg. A választási corruptio elleni törvények csak a jelöltek számát korlátolják, mert száz személyből, ki képviselői széket vásárolni képes, igen kevés van, ki megfosztatását akarná kockáztatni attól, a mi annyiába került. Daczára hát valamennyi törvénynek, a követek

háza gazdag ház marad. Senki sem akarja egy szegény, egy takarékos ember ügyét előmozdítani. Ha egy Mill-ről vagy Gladstone-ról van szó, a választók maguk vállalkoznak választási ügynökökül; mi különben ritka kivétel. Mill ur kijelenté, hogy Westminsterben kíván megválasztatni minden költség nélkül: megválasztatott, de választatása barátainak 50,000 francjokba került.

Nem vágyik az arisztokratia, mint hajdan, egyedül saját érdekében kormányozni: felhagy mindennel, mit szükségesnek lát elveszíteni, de nem teheti magát tönkre önkezüleg, nem irthatja ki saját ösztöneit. A munkások, kik az utolsó reform által választókká lettek, nem igyekeznek még, hogy magukat munkásokkal képviseltessék; úgy látszik, erre eddig komolyan nem gondoltak. Az angol munkás nem forradalmár: csak reformokat kíván, s megkapja azokat a politikai pártoktól. Az izgatók, kik hizelegnek neki, megnyerik tapsait, de nem mernék tőle vérét kérni, nem mernék őt a királyság, az alkotmány megrohanására vezetni; dicsőségük, mely az utcaszögökön ragyog, Whitehallban elhomályosodnék. A nép dörög, fészkelődik, de féken tartja őt még az alkotmány tisztelete vagy inkább egy nem tudom mi, minek nincs neve a politikai nyelvben, mi képviseli előtte úgy emlékei nagyságái, mit a jelen felségét, s azon láthatlan erőt, mely Angliát alkotta, biztosította fenállását, erkölcsi tekintélyét, páratlan szerencséjét. A kötelesség, a lemondás

keresztyén eszméje szintén helyt fog az együgyü lelkekben, melyek saját picziségök felől megvigasztalódnak a nemzeti jólét szemléletében. A hideg önzés még teljesen be nem mocskolta őket. Az angol nép nem emberi por csupán. Valamennyi akaratnak egy forrasztó czémentje van; nagy és fájdalmas törekvéseikben nem kívánnak ők az államtól, a kormányzóktól mást, mint mit az emberi élet szoros szükségletének tekintenek, s bizonyos védelmet a gyöngék, tehetetlenek, szerencsétlenek számára. Maga a socialismus keresztyén maradt; nincs összefüggésben sem Epicur ral sem Baboeuf-vel; szövetségesei vannak a palotákban a kiváltságosak között. Az angol munkás nem különbös a politika iránt, mert az olcsó lapok táplálják azzal; áltatja magát az állam hatalma s illetékessége felől; de értelme nincs megvesztegetve. Természetszerűen inkább csodálja mintsem gyűlöli mi magasabb nálánál; maga vágyik inkább emelkedni, mint másokat lealacsonyítani.

Mig ez így lesz, a parlament el lesz zárva a demagogok, a kalandorok, a kockázó politikusok előtt. Van valami az angol-szász nyersségben mi a hízélgést eltaszítja magától. A nép barátainak tekinti azokat, kik neki kenyeret, húst olcsó öltözéket törekednek adni, kik védik gyermekeiket az iparos zsarolás ellenében, ki jobb oktatást ígér nekik; nem hinne azoknak, kik az mondanák neki, hogy a tudatlanság s a szegénység az egyedüli urak, az egyedüli törvényes bi-

rák, hogy egyedül ezek hozhassák s alkalmazzák a törvényt. A forradalmi szellem nem lépte még át az alsóház küszöbét. A reform szelleme fölleli ott eszközeit a tökéletesen szervezett pártokban, kik váltakoznak a hatalomban mint a munkások, kik egymásután szálltak alá a bányákba. E ház maig is mintaképe a politikai gyülekezeteknek; elnöke egy bíró méltóságával s részrehaajlatlanságával bír. Nincs írott ügyrendje, százados előzmények szolgálnak törvényeül. Ismeri az idő becsét. Munkája óriási, mert a világ legnagyobb birodalmát kormányozza. Hasonlitsd egybe más anyagi gyülekezettel, hol annál kevesebbet cselekszenek, minél többet beszélnek, hol egész napokat áldoznak hiu szavaknak, elméleti vitáknak, veszekedéseknek! Ujjoncz országokban a gyülekezetek, kivált kezdetben, nem tudják, hogyan használják erejüket; fecsegnek, megfeneklenek a rethorica sárában; hasonlók hadseregekhez, melyek nem értenének a hadmozdulatokhoz, s fészkelődnének a nélkül hogy sorakozni tudnának. Szövevényes szabályok, az osztályok vitái és ármányai, az előadások megemésztik idejüket. Angliában a parlamenti actio férfiasabb; minden indítvány közvetlenül a ház elébe kerül, mindenkor s minden olvasáskor saját szerzője védi azt, nem hatol át az osztályok éjén, hogy egy színészi előadáson átidomitva jelenjen meg; egy minden vitára kész házhoz, kormányhoz van intézve, pártokhoz, melyek tudnak határozatot hozni s nem kényszerülvék, hogy önmagukat ke-

ressék. A parlamenti functio nem hasonlít szerepléshez. Nem oszlik minden vita egy titkos s egy nyilvános részre. A körök igenis szolgálnak a parlament előszobájául; ott vitatkoznak, előkészülnek a vitákhoz, megállapodásra jutnak. Ünnepléses alkalmakkor a pártfőnökök híveiket saját lakásukra magukhoz hívják meg; de minden nagy vitában, mely az alsóházban megnyílik, van mindazáltal valami közvetlen, valami önkénytes. Nem szorulnak a pártok arra, hogy leczkéjüket betanulják.

Nagyobb részben az aristocrata osztályban ujonczozva, a háznak igen republikánus színe-zete van. Egy követ hitele nem foly sem nevéből, sem gazdagságából; csak talentumához s még inkább jelleméhez méretik az. Semmi szolgáléküség; bizonyos politikai egyenlőséget érezni ott, hasonlót a társadalmi egyenlőséghez, mely minden gentleman-t egybefűz. A ház nem szívesen kölcsönzi oda „fülét,“ de sohasem tagadja meg azt a nemzet kipróbált szolgájától, vagy kezdőtől. A lord után a képviselő a legelőkelőbb az országban. Micsoda méltóság haladná meg a törvényhozóét? Nem kell hát megütköznünk, hogy a szerencsefiak aranykulccsal nyitják meg Westminster kapuit. A parlament tagja levén, az új gazdag lépést tart az egész világgal, „tisztelt barátjává lesz“ a legnagyobb kitünőségeknek. A nemzeti hatalom válik benne láthatóvá: a nagyság légkörébe lép, fénynek nimbusa veszi körül;

souverainné lesz. A nép elégtelenséggel fogadta, midőn nagy „alsóházi“-ja Pitt 1776-ban Chatam lorddá lön. Az alsóház souverainetása a legelevenebb, legcselekvőbb, legegészebb; a nagy szónokok nem hagyják magukat a felsóházba számüzetni, csak midőn tüzük kialvóban van, midőn saját lángjuk megemészté őket. Ekkor távolról gyakran irigyen szemlélik ama küzdelmeket, melyekben immár részt többé nem vehetnek.

„A parlament“, mint Blackstone mondja, „absolut hatalom és mindenható.“ Közönségesebben azt mondák az alsóházról, „hogy az mindent csinálhat, kivéve férfit nőből s nőt férfiból.“ Annyi bizonyos, hogy a parlament tekintélyének nincsenek szorosan megvont határai. A fejedelem functiói soha sem határoltattak körül, s a parlament örökösévé levén a régi királyi souverainetésnek, abban minden hatalom különbség nélkül elegyítve van. A parlament három személyü souverain, király, lordok s az alsóház; e három személyből az első kettő ma legkevésbé van működésben. Minden törvényhez a király s a lordok szentesítése szükséges; de a királyság nem tagadja meg a magáét, ha a két ház egyértelemben van, s a lordok mindig ideje korán engednek a nemzet akaratának, melyet az alsóház fejezett ki.

A korona soha sem fosztatott meg törvény által régi kiváltságaitól; elméletben tekintélye majdnem határtalan. Nem létezik irott alkotmány, mely kötelezze, hogy minisztereit a parlamentből

vegye, elbocsásson egy a házaknak nem tetsző miniszteriumot. A miniszterek a korona miniszterei; a kabinet, királyi tanács. A birák hatalmat csak királyi nyílt parancs alapján gyakorolják, mely bármikor visszavonható. A király nevezi hadseregének főparancsnokát; a hadsereg maga az ő hadserege. Nem támaszthatni keresetet a fejedelem ellen. Kormányozza a megalapított egyházat; a convocatio csak az ő tanácsa. Az egyházi suprematia VIII ik Henrik, Erzsébet, I-ső Jakab, I-ső Károly korában, feltétlen hatalmat adott a királynak az egyház fölött; ez egy magas ítélőszék útján gyakoroltatott, mely minden egyházi bünt megfenyithetett, s mely Land alatt a nemzetnél rémület tárgyává lön. Ki ismerne ma az egyházi törvényszékek maradványaiban (cour des arches) a magas bizottsági székre?

A kifejezések mitsem változtak; minden megváltozott a lényegben. Hasonló a királyság egy ódon homlokzathoz, mely új építményeket takar el. A veto joga fenáll folyton, de a XVIII-ik század kezdete óta a parlament egyszer sem hallotta a visszautasítás formuláját: „a király megfontolandja.“ Az aristokratia körétől, mint a nap a maga bolygóitól környezve, a királyság a nép előtt folyvást a nemzet látható ábrázolásaként tűnik fel. Az emberi tekinteteket könnyebben bilincselik le emberek, mint eszmék; de ha ez emberek eszméket képviselnek, a tisztelet a vallás

egy nemévé válik. Ez egyszerű szavak: király, királyné, minden angol lelkében szenvedélyt támasztanak fel, mely büszkeségét, aggodalmát képezi, s mely behatolt a nemzet idegeibe, mert a királyság eszméjével nemcsak régi birtoklás dicső emléke, közösen megosztott jó vagy balszerencse eszméje társul; szerződés kötés eszméje is szövetkezik azzal, mely megvédi a vallási s a polgári szabadságot.

E szerződés folyton fenáll. Orániai Vilmoszal kötött az. A „jogok declaratiója“ azon bünököt s hibákat sorolja fel, melyek forradalmat tettek szükségessé. A király nem gátolhatja immár a büntető törvények érvényét egy állítólagos felmentési jognak gyakorlatával; nem szedhet adót a parlament megszavazása nélkül, s nem tarthat béke idején állandó hadsereget. A „declaratio“ megerősíti a kérvényezés jogát, a választás szabadságát, megállapítja a parlamenti viták szabadságát, s hogy a nemzetnek joga van emberi s törvény szerinti igazságszolgáltatáshoz. Mind e jogok, mind e javak sérthetetlen öröksége az angol nemzetnek, s ez örökség érintetlen fentartásának feltétele mellett bizták a végrehajtó hatalmat az új dynastiára. 1830-ig kell visszamennünk a történelemben, hogy némi hasonlóra találjunk, nyílt alkuhozásra király és nemzet között. Nincs szó Angliában isteni jogról; a végrehajtó hatalom ott nem annyira tulajdon, mint functió. A nemzet hű királyához, a király hű a nemzethez.

Az új királyság, közreműködve a nemzettel a régi ellenében, lemondott a mindenhatóságról; majd többé, majd kevésbé követelőnek mutatkozott, de kényszerűen csak azt tarthatta meg a királyi hatalomból, mi a trónkövetelők s a becsvágyók ellenében akadályul szolgált. Több nemzedék után is, érezzük az angol monarchia e kivételes jellegét: nem bír az a szárazföldi monarchiák viseletével, hangjával. Nem szól az Angliához úgy, mint a Habsburgok Ausztriához, a porosz királyok Poroszországhoz, vagy mint a Bourbonok szóltak Franciaországhoz. Majdnem mondhatnók, hogy egyidejűleg solidárisabbnak is érzi magát a nemzettel, s idegenebbnek is attól. Egy elveik vannak, nem lévén egy vérből valók, egyesülve van a nemzettel, inkább érdeknél mint ösztönnél fogva. Választott bíróként lebeg a pártok fölött. Nem annyira királyi vér az, mint tisztviselőség. Valódi elve a hasznosság elve. *We love, mond Cowper, the king who loves the law* — (szeretjük a királyt, ki szereti a törvényt.)

A Stuartok bukása óta a királyi praerogativa feletti viták csak házi pörlekedések valának; nem mondá többé a monarchia: lenni, vagy nem lenni; okoskodott, alkudozott. A királyság utolsó álszenteskedői azok valának, kiket III. György alatt „a király barátainak“ neveztek, kik nem jártak az udvarhoz, de megtámadták a közigazgatást a fejedelem nevében, kinek titkos gondola-

tai állítólagos tudásával kérkedtek. Igazán, saját eszméjük volt, mit védettek. Bute lord volt az utolsó kegyencz; III. György szeretvén őt, első hevében államtitkárrá nevezte ki. Bute első szónoklatát miniszterelnöki minőségében tartotta; két év mulván megunván a hatalmat, nyílt indok nélkül visszavonult. Az első két György alatt a királyság gyámság alatt volt; I. György zsákmányló nőekkel s udvaroncokkal élt, kik jobb szerették a pénzt a hatalomnál. Az esetlen és flegmatikus II. György Chatamra hagyta az uralkodást. Csak III. György maga, inkább angol s kevésbé német, elődeinél királyabb, mert praerogatívájáért működni. Nem volt benne semmi zsarnoki, de komolyan vette hatalmát, s le akarta rázni a nagy családok nyügét. Szelleme nem tudta megérteni az alkotmányos képzeményeket; csak annyira ragaszkodott a hatalom látszatához, mint magához a hatalomhoz; soha sem engedte minisztereinek előtte leülniök. Pittet vallási aggálynak áldozta fel; ezen államférfi terve iránt való ellenszegülése hiúsította meg Anglia s Irland kibékülését. Az amerikai háboru az ő háboruja volt; míg az tartott, ő volt elsőminiszter North-val. Leveleiben szüntelen becsületéről, jogairól, méltóságáról beszélneki: néha fenyegetőzik, hogy visszatér Hannoverába s hogy yachtját felszerelteti. Ámbár a király személyes politikája csak csapásokat idézett elő, még is elég hatalmas maradt, hogy egy keze irt s

Temple lord ¹⁾ által terjesztett levélkéje elvettesse az India-bill-t s megbuktassa a szövetség North és Fox-féle miniszteriumot. A király szövetségese, a 24 éves korában miniszterré lett Pitt, fejedelmeért küzdött, ki őt nem szerette, s a nagy családokat megbuktatta; mindazáltal a hatalom polczán, népszerűségénél, Fox hibáinál, a francia háborunál fogva fentartotta magát, fékezte a királyi praerogatívát. A király kénytelen hódolt neki, bár nem becsáthatta meg büszkeségét és lángeszét. A király örülsége végül mindent a parlamentnek szolgáltatott át; a királyság fictióvá lön. Bárha a pártok egyike sem indítványozta a fejedelemnek interdictum alá helyezését, maga e tisztelet interdictumot rótt a fejedelmi működésre. A nemzet szerette szegény vén királyát, de csak a parlament által érzette magát kormányozottnak.

¹⁾ „Ő felsége megengedte Temple lordnak, hogy mondhassa, hogy a ki csak az India-billre szavaz, nemcsak nem barátja neki, de ellenségének tekintí azt. s ha e kifejezések nem eléggé erősek, Temple lord belátásához képest erősebbeket és hatékonyabbakat használhasson.“ Az „India-bill India kormányát elvonta a társulattól, s egy a parlament által választott bizottságra ruházta azt.“

III.

IV-ik Györgyben a walesi herczeg már előbb megölte a királyt; gyűlölködő szövetezése az ellenzékkel, pörei, vétkei, titkos házassága lefegyverzetten szolgáltaták őt ki a pártoknak. A praerogativa végre egy hölgy gyöngéd kezeibe ment át; ott levetközött minden elnyomó jellegtől; egészen személytelenné lön. A királyasszony nemétől, szeplőtelen életétől, jelleme tisztességétől fedve, erőtetés nélkül játszta az alkotmányos elméletek szerint rá utalt pártok fölötti választott bíró legmagasabb szerepét. A nemzet a pártok fölött szemléli őt, megadva magát inkább a nagyságnak, mint azzal ékeskedni vágyódva, tanácsosaihoz hűnek, kegyenczek nélkül emberinek, a háboru ellenségének; soha sem szövetezett egy párttal más párt ellen, soha sem konspirált az alsóház ellen. Fényes nappal országolt; nem volt sem titkos diplomatiája, sem rejtőző politikája, sem a parlamenttel ellenséges udvara. A parlamentben Russell lord által felolvasott jegyzékben, 1852-ki programjában, egész tisztán körvonalozta a királyasszonyt azt, mit tart a korona jo-

gainak. Ez emlékirat következőkép volt fogalmazva: „Mindenek előtt követeli a királyasszony, hogy Palmerston lord (ekkor a kabinet feje) tisztán mondja meg, mit indítványoz bizonyos adott esetben, hogy a királyasszony önmaga is tisztán tudja, mi az, mihez királyi szentesítésével járul. Midőn továbbá valamely rendszabályt szentesített, követeli, hogy e rendszabály önkényüleg ne változtassék vagy módosíttassék a miniszter által. Ily cselekményt a korona iránti őszinteség hiányának kénytelen volna tartani, melyet a miniszter elbocsátása alkotmányos jogának gyakorlatával méltó büntetni. Megvárja, hogy értesítsék, mi történik közte s az idegen miniszterek közt, minekelőtte fontos határozatok hozatnának viszonylataik fölött, hogy kellő időben kapja meg a sürgönyöket, hogy ideje korán kapja meg az okmányokat, melyekre helybenhagyása szükséges, hogy jól megismerkedhessék tartalmukkal kiadatásuk előtt.“ Nem találhatjuk a követeléseket tulzottnak: a főminiszter a királyasszonynak a kabinet minden fontos határozatait eléterjeszti, tudomásra hozza a parlament főbb szavazatait; de a kabinet vitáiban részt nem vesz. Elméleti politikusok Angliában keresték a három hatalom különválasztása példáját, pedig az angol alkotmány titka ellenkezőleg épen a törvényhozó és végrehajtó hatalom összeházasodásában van. Mi a cabinet? A törvényhozó gyülekezeteknek a végrehajtás minden tisztével felruházott bizottsága. A főminiszter választott és elmozditható souverain, ki az örökös

souverain nevében kormányoz. A miniszterek névleg a királyasszony szolgálói, tényleg a parlamentéi. Elméletben a fejedelem választja a végrehajtó bizottság tagjait, gyakorlatban az alsóház többsége. Megbuktattatván egy miniszterium, a fejedelem meghívja a győztes párt főnökét, ki magával hozza barátait, párthiveit, mindazokat, kik a győzelmet előkészítették, vagy kik azt megszilárdíthatják.

A cabinet a cabale-val kezdődött. A mai napság a parlamenti kormány lényeges szerveinek tekintett intézményt kezdetben gyanus szemekkel szemlélték. A miniszterek a király emberei valának; most is ő felsége minisztereinek neveztetnek, mert Angliában a szavak sokára változnak a dolgok után, míg Franciaországban a dolgok csak sokára változnak a nevek után. Kezdetben a cabinetben semmi solidaritás nem létezett; most oly szoros ezen solidaritás, hogy egy miniszter felelős oly rendszabályért, melyet a tanácsban megtámadott. Ha társaival fontos pont iránt nem ért egyet, kénytelen lemondani. A tanács vitaközlésai feltétlen titokba burkolvák; az ülésekről jegyzőkönyv nem vezetetik. A miniszterek nem írják meg, nem beszélnek el, mi történt ott. E tétel: a cabinet a házak bizottsága, csaknem forradalmi izü, igazítani kell azt azon toldással, hogy a bizottság megbízatása nem imperatívabb a követek megbízatásánál. A titokszerűség, melybe a cabinet burkolódik, tagjainak solidaritása, meg-

hagyja lelkiismerete szabadságát. A korona méltósága szintén megőriztetik ezen óvszerek mellett. Egy angol sem maradhatna soká miniszter, ha nem lenne titoktartó.

Nincs az roszul, hogy a főminiszter hatalma, mely az ékesszólás diadalaitól s a nép tapsaitól könnyen elszédülhetne, ugyszólván megpihenjen és meghüljön oly tanácskozásokban, miknek nincs viszhangjuk. A gyülekezetekben kitörő s az embereket a szó hatalmával elragadó erő nem elég államférfiakban; még rejlő erőre is van szükségük, mely abból ered, mi a nemzeti érdeket és nagyságot a legmagasztosabb s legváltozhatatlanabb alakban tünteti fel. A miniszter hatalma oly vivmány, melyet a pártok ellenében mindig védenie kell; nem csak politikai ellenfeleit kell legyőznie, barátai fölött, süket meghasonlásaik, versengéseik fölött is diadalmaskodnia kell. A királyság mintegy láthatlan vérteül szolgál, nyugalmasabb csucsokra emeli őt fel. Mohó vágyak nélkül lévén, csillapíthat mohó vágyakat, — gyűlölség nélkül gyógyíthat gyűlölséget. Ugy kell azt vennünk, mint minő jelenleg, becsületesnek, őszintének, hünek a nemzethez: ekkor pusztá jelenléte képes nem csak elfojtani a becsvágyat, de felmagasztalni és megtisztítani is.

Bár egyidőre méltatlan kezekbe kerülne is, az angol királyság nem képes többé a parlamenti felség elé áthághatlan akadályokat gördíteni. Tevéleges jogait, melylyel még fel van fegyverkez-

ve, minők a feloszlatás, új párségek alkotásának joga, nem gyakorolhatja csak a kabinet hozzájárultával, s a kabinetek a házakból kerülnek ki, s nem nélkülözhetik azok támogatását. Végső válság idején a főminiszter hivatkozhatik az országra, eloszlathat egy ellenséges házat; de a választás szabadsága teljes, nincs közizgatás, mely megvesztegethesse, megrémitthesse vagy megcsalhassa a választókat; a végszó mindig az országé. Utóvégre előtte minden meghajlik, miniszterek, pártok, monarchia.

A pártok csak oly országokban szervezhetnek erőteljesen, a hol az állam maga nincsen pártként szervezve, s a parlamenti kormány nem működik szervezett pártok nélkül: ez alatt azon jogosultságot értem, hogy az ugyanazon célra törekvők sorakozhassanak, egyesülhessenek, lapokat alapithassanak, terjeszthessék tanaikat nyilvános gyülekezetekben, folytonos békés izgatást tarthassanak fenn. Egy párt olyan, mint egy hadsereg, megvan törzskara, keretei, pénztára; az állam nem avatkozik a küzdelemben: nem alakítja át hivatalnokait ügynököknök, kolompósnöknek. Midőn kérdést intéz az országhoz, nem ügyekszik arra előre felelni. Hasztalan keressük az államot Londonon kívül: a lord helytartó, a sherif előkelő egyének inkább, mint tisztviselők.

Ezer helyhatósági kormány, egyházközség, tes-

tüfet, bizottság borítja a királyság egész testületét, az arisztokratia a gazdagság, a földbirtok, a papság az egyedüli látható hatalmak a megyékben. Minden, mit Franciaországban közigazgatásnak nevezünk, ezeket illeti. Támadjon választási harc, a mindig kész két párt sorakoztatja minden erejét; ezer alakban, ezer helyen, izgatni, megindulásba hozni igyeksenek a választókat. Az államnak e nagy párbajok alkalmával egyetlen küldetése van, fentartani a rendet. Nyilvános egyének, miniszterek szidalmazásának csak egy féke van, a közönséges jog; szabad a haragnak, irigységnek, igazságtalanságnak, gyűlölségnek kedve szerint féktelenkednie. E viharok nem félemlitenek meg senkit, kikerülhetleneknek tartatnak mint az éjnappegyen szelei. Hatalomban, vagy hatalmon kívül a pártok propagandát csináltak, izgatják a véleményeket. A politika egy nemével bír a theologiai heveskedésnek; s e szó nem gerjeszt irtózatot mint a latin országokban. A politika beront mindenbe, ott ül a házi tüzhelynél, minden asztalnál, becsuszik a könyvekbe, mindenütt leledzik; nem különítik el tőle a politikai gazdaságot, a közigazgatást, a pénzügytant, mint nem tudom, valami alacsony és tisztátlant. A nők nem szünnék meg nők lenni, azért, hogy véleményök van. Az államügyek nem esküárusok és ékesszó-lás-kereskedők egyedáruja. Nincs két ország az országban, egyik mely a politikából él, s másik, mely annak alá van vetve, védi tőle ma-

gát, méltatlankodással vagy utálattal fordul el tőle. Megvárják egy férfitől, hogy a közügyeknek, közjónak előszeretetével, szenvedélyével birjon; a pártszellemet nem tartják veszélynek az államra nézve, egy szabad kormány szükséges feltételének nézik azt. Nem elég mondani: az országot akarom szolgálni; kivel akarja ön szolgálni?

Ez erkölcsök nem csak a legteljesebb szabad választást biztosítják; a nemzet a politikától annyira van át van hatva és saturálva, hogy a választás körülbelől tökéletesen kifejezi a nemzeti akaratot. Nem mintegy váratlan kirügyedés az, a választó testületből ugy ered, mint a gyümölcs fájából. Kell, hogy az igazság szüntelen szemünk előtt lebegjen, hogy a parlamenti mindenhatóságon ne csodálkozzunk: a ház souverainetása nincs mintegy fölibe helyezve a nemzet felségének, csak ki van általa fejezve. Azon tul semmi sem nyugözi azt, a politikusok salamandrekként élnek a tűzben. Nem létezik törvényhozási rendszabály, mely az ország egy végétől a másikig meg ne vitattatnék, ne magyaráztatnék, módosíttatnék, bíráltatnék. A parlamentek mintegy a nemzeti akaratnak titkára, vagy helyesebben folytonos keringés létezik a megbizók és megbizottak, a nép és képviselőinek akarata között. A parlament hat a nemzetre s a nemzet a parlamentre.

Hiúság elrendelni az imparativ megbizatást,

ha a nemzet gondatlan, indolens. tudatlan; felesleges azt tenni, ha a szellemek untalan feszítvék, ha a közügyek gondja folytonos, átalános, ha a politika, úgy szólván a nemzeti egészségügynek részévé vált.

IV.

A parlament jogait körvonalozó alkotmány, vagy írott charta nem létezik. E jogoknak nincs szorosan szabatos határuk; mindenféle természetűek azok, vallásiak, törvényhozasiak, bíróiak, közigazgatásiak.

Az angol egyház jelenleg létező alkotmánya Erzsébet országlása első éveiből keletkezett; egész egy ülésszak annak szenteltetett. Canoni és szertartási törvények ép úgy szavaztattak meg, mint más törvények; s szokás szerint az alsóháztól a lordokhoz küldettek. Két világi pair és kilenc főpap akadt, ki a királyasszonynak a lelkiekben fensősége s „minden idegen fejedelem vagy főpap“ lelkiekben való tekintélyének feltétlen ki- rekesztése ellen szavazott. Szavazatok többségével emelték újra érvényre VI. Edvárd „imakönyvét“ s szabtak erős büntetéseket azokra, kik az új szertartást megtámadnák. A parlament nem zsinat s mégis a „transsubstantiáció“ az egyház tana volt mindaddig, míg a parlament el nem törölte. Ki vetett véget a papok nőtlenségének? A parlament. Az egyház nemzeti levén, kénysze-

rüen vettetett alá a törvényhozási hatalomnak. Az egyház szereti tanait az apostolok egyenes örökségének, századok letéteményének tekinteni; pedig nem lehet azt egyszerű apostoli családnak tekinteni, sokat kíván az államtól, a polgári társadalomtól. Kiváltságokkal bír; közvetlen része van a törvényhozó hatalomban, miután püspökei a lordok házában ülnek; fontos szerepe maradt fön az egyházközségek igazgatásában, s ezek szerkezete a szegényügyi törvény reformjával csak megingattatott; elvben és tényleg még folyvást a tartományi kormányzat tüzhelyei és központjai.

Mi a viszonya a törvényhozásnak szemben az anglicán egyházzal? 1-ször A törvény nagyszámu alapítványoknak vallási czélokra fordítását engedte meg. 2 szor, hogy az anglicán papság megtarthassa ezen alapítványokat bizonyos kötelek s elvállalások föltétele mellett. 3-szor Kötelezi a papságot a cultus határozott alakjára, a Prayer book és a 39. cikk hitelveire. 4-szer Megengedi, hogy a püspökök a lordok házában ülhessenek. 5-ször. Megengedi, hogy egyházi törvénszékeket tarthassanak, de ezek határozatai a „magántanács“-hoz föllebbezhetők. 6-szor. Egyházi gyülekezetnek, convocationnak összejövetelét engedélyezi, mely bizonyos tárgyakról vitatkozhatik, s a parlament engedélyével és segédletével a törvényhozásban alárendelt részt vehet. A parlament, mely létre hozta az egyház hitelveit, alkotmányát, szabadalmait, gazdagságát, művét

módosíthatja. Már is megszünteté az írlandi anglicán egyház intézményét, s ezen egyházat a közönséges jognak rendelte alá. Semmi kétség, hogy magában Angliában is feloldhatja egyenkint azon kötelékeket, melyek az egyházat az államhoz fűzik.

A mi a közigazgatást illeti, nem mondhatni, hogy azt egészben a parlament gyakorolja, mert megyék, városok, egyházközségek, terjedelmes közigazgatási jogokkal bírnak; de a parlament s ezen elszigetelt független s egybefüggés nélküli testületek serege között, úgy szólván semmi sincs. Nincsenek nagy, mindenható közigazgatási testületek, mintegy államot képezve az államban. A közigazgatás nincs élénken olkülönítve a politikától. Ha a cabinet csupán csak politikai miniszteriumok állására szoritkoznék, nem hagyatnék elég tér a pártok becsvágyának, nem tudnák az ellenzékben tett szolgálatokat hogy megjutalmazni; a más miniszteriumok azon első hágsók, melyekre az ifju talentumok, az uj hirnevessegek kapnak fel. Nékülözhetetlen emberek kis számára szoritkozó cabinetekkel szemben, egy bölcs a politika viharai fölé helyezett közigazgatásra emelkednék, mely sokkal inkább törekednék kibuvni az alsóház ellenőrsége alól akkor, mikor főnökei nem tartoznának már a parlamenthez; e perczen ezek élő kötelékül szolgálnak a nemzetnek változékony akarata, s azon szívós és hagyományos akarat között, mely a burocratiákban mindig gyökeret er.

A miniszterek mellé nagy közigazgatási főnököket helyezni ellenkeznek az angol parlament szellemével. E személyiségek a bureaúk tiszteletéhez, csendéhez levén szokva, száraz lombként sepergetnének el az alsóház viharaitól. Technicai ékeszólásuk hátrálna a szónoki gladiatorok könnyed dialecticája s sarcasmusai előtt. Gyülnének a házat, ez öket megvetné. A miniszterek, kiknek sorsuk mindig bizonytalan, irgalom nélkül feláldoznák öket. A kis miniszterek, főleg a ház haragának ideje korán csitítására szolgálnak csak. Valóságos bünbakok, egyidejüleg szolgálnak a miniszteriumnak s a közigazgatásnak is fedezésére. — Midön a szegény-törvény nagy reformja eszközöltetett, a közsegélyzés igazgatóságát egy mérőben adminisztratív bizottságra próbálták bizni. A „Somerset-house-i három király“ csak rövid ideig uralkodott; sok ellenségük volt a parlamentben, s hivatalos védőjük egy sem. A bizottságot feloszlatták, s jelenleg egy miniszter kormányozza ezen ügyosztályt.

Nem hallani Angliában az „administratiórói“ mint egy a political testülettől elkülönített testülettől szólni. E kifejezést egész más értelemben használják; mondják: „Palmerston lord administratiója“, „Palmerston lord cabinetje“ helyett, mert tényleg a cabinet s az alsóház, melyet a cabinet képvisel, a valódi közigazgatás. Mit sem tarthatni a bureaucraticus szellemtől, míg csak a parlament uralkodik a felett politikai szellemével. Le-

het mindinkább központosítani, mi csak a köznevelést, segélyezést, adóbeszedést illeti; de míg a törvényhozás az állam legfőbb hajtóműve, a kormány lelke marad, a központosítás a törvény által levén megkötve, tiszteletben tartandja annak formáit. biztosítékait, s nem válandik elnyomás eszközévé. Megváltoztathat a parlament mindent, megszüntetheti az egyházközségek hűbéri határait, eltörölheti London testületét, a lord-lieutenantokat préfektekkel helyettesítheti, reformálhatja Oxfordot, Cambridget, a nagy iskolákat: a helyi sorompók, az ódon alkotások, csak megtűrésnél fogva állanak fen; de a conservatio ösztöne figyelmezteti, hogy ne ruházza másra reformálási egyetemes jogát. Maguk a lordok is érzik ezt, engedélyeznek egy reformot, hogy egy másik meggátlásának jogát conserválják.

Nincs központosítottabb ország Angliánál, azon értelemben, hogy egy központi akarat létezik ott, mely mindent tehet és bonthat, mely mindent magába ölel, nem ismer féket, szabadon módosítja önmagát, korról korra, nemzedékről nemzedékre, évről évre, mindig souverain maradván. Ez akarat törekvéseiben takarékos, mint az ügyes munkás, ki csakis a szükséges erőt fogyasztja, hogy bizonyos eredményre jusson. Csak a szükségeset cselekszi, nem bolygatja ama kis központokat, melyekben jól, rosszul, társadalmi, politikai, vallási dolgok eszközöltetnek. Életben hagy mindent, mi életre való, enged tartani mindent, mi tartós. Nem izlik az angol-

nak, nem ismeri az a rombolás élvezetét. A lord-korlátnok folyvást *cancellarius*, a király lelkiismeretének őre; legfőbb képviselője a méltányosság ama hatóságának, bárbar idők maradványának, midőn a király önmaga szelidítette vagy megsemmisítette az ítéleteket; javadalmakat adományoz, s egybehívja a parlamentet, természetes gyámja a kiskorúaknak, az elmeháborodottaknak; egyesíti személyében a három hatalmat, a biróit, mint tisztviselő, a végrehajtót mint a cabinet tagja s a király specialis képviselője, a törvényhozót mint elnöke a lordok házának. Midőn kiváltságairól van szó, az alsóház soká követelte, hogy önmagának szolgáltasson igazságot, s ne töltsön meg a rendes törvényszékek avatkozását. Bebörtönöztette a vádlottakat pusztá rendelettel, s az elfogatás indokainak kijelölése nélkül. 1810-ben sir Francis Burdett parlamenti rendeletnél fogva elfogatott s a „torony“-ba záratott. Az alsóház vád alá helyezheti s a lordoknak legfőbb ítélőszékké alakult háza által eltehető nem csak a minisztereket, de a korona minden tisztviselőit is; emlékezhetünk Warren Hastings pörére. E nagyszerű pörökben az alsóházat három vádló képviselte; Warren Hastings-et illetőleg, Burke Fox és Sheridan valának ezek. Az utolsó ily nemű pör volt e században a Melville lord pöre, kit sikkasztással vádoltak.

A ház birói praerogatívája igen eltompult fegyver; alig szólhatunk jelenleg a parlament kiváltságairól, mert a legutolsó angol is élvezi a szó

szabadságát, s a személyes szabadságot. Régóta nincs már szükség arra, hogy a követek óvszerekkel biztosittassanak a királyi hatalom ellenében. S valahányszor az alsó ház mértéken tuli kiváltságokat akart igénybe venni, a nemzet s az ország joghatósága visszautasítá e követelményeket. Diadalmaskodtak ezek az alsóházon, midőn az gátolni akarta a nyomdászokat vitáinak kinyomatásában, vagy polgárokat a habeas corpus jótéteményeitől megfosztani, s őket a rendes törvényszékek hatósága alól elvonni akarta. 1771-ben W. Zeeble nyomdász, a ház elé idéztetett, hogy magát parlamenti viták nyilvánossá tétele felől igazolja; megtagadta a megjelenést. A ház 60 st. font jutalmat ígért elfogatásáért. Wilkes, ekkor alderman, mint Guildhall-ban működő bíró, felmentette a nyomdászt. Egy más nyomdász pört támasztott a háznak az ő elfogatásával megbízott küldöttje ellen. Wilkes és Oliver a küldöttet birság fizetésben marasztalták. A miniszterek Oliver-t a toronyba zárták s csakhamar azután Crosby lord-mayort is. A bírák megtagadták közbenjárásukat az alsóház s a city tisztviselői között, s ezek az ülésszak végeig fogságban maradtak. Ez idő óta a lapok nyilvánosságra hozzák a ház vitáit, a nélkül, hogy bolygatták volna őket. Mind e pör immár csak emlék. A házak ugyancsak meggondolnák jelenleg, mielőtt egy gunyirat szerzőjét, vagy szónokot „kiváltságuk sértése“ czimén pörbe fognának. A háznak vagy egyik tagjának becestelenítése — a

„Kingsbench“ — utján ép úgy megtorolható, mint minden más rágalmozó gunyirat.

Jegyezzük meg jól, valahányszor az alsóház valami régi jogával felhagyott, ezt soha sem a végrehajtó, hanem a birói hatalom javára tette: a végrehajtó hatalom még most is a parlament, mert a parlamentnek csak bizottsága, lényegesen politikai hatalom; az azonban gyakran történt, hogy az alsóház önkéntes áldozatokat hozott a birói hatalomnak, mely a pártokon kívül és felül létezik. Így történt, hogy a parlament külön törvényszéket állított fel házasságvállalkozási esetek megítélése végett. Legujabban határozta el, hogy nem bíraskodik választási megvesztegetést vagy erőszakot panaszló kérvények fölött; bírákra bizta saját tagjai kérdés alá vett megbízatásának igazolását, nagyértékű kiváltsággal hagyván ekként fel, a melyre minden politikai gyülekezet féltékeny. Komoly szándéka jelenleg, hogy az eddig ugynevezett magán törvényhozás rendszerét módosítsa. Minden ülészak megnyiltakor bizottságok választatnak nagy számmal, melyeknek főképi küldetésök, hogy az engedély kéresek ügyében határozzanak. E bizottságok valójában törvényszékek gyauánt működnek: a vasuti társulatok, dock-ok, kikötők építői, városok világítása, vízzel ellátása-, egészségesbitésével foglalkozó versenytársulatok e törvényszékek előtt tanuikkal, ügyészeikkel — kik parlamenti ügyészeknek nevezettek — megjelennek.

A vizsgálat, a helyett hogy mérnökök jelen-
tése alapján történnék, mint (Franciaországban)
a mi böles bánya, hid-, és uti tanácsunk előtt,
szóbeli és a felek közötti vita útján eszközöltetik.

A parlamentnek feltűntek e rendszer hibái-
Először is igen költséges; nem ritka eset hogy
egy vasutársulat a parlamenti vizsgában 40, 50,
60 ezer st. fontot költ el; van egy angol vasuti tár-
sulat, mely nem költött kevesebbet 300 ezer st.
fontnál. Irlandban a corki kikötőben eszközendő
munkákról legyen szó, a tárgyalás a helyett, hogy
a hely színén történnék, Londonban történik; a
tanukat nagy költséggel kell előkeríteni. A par-
lamenti bill-ek költséges volta súlyosan nehezült
volt az angol vasuthálózat építésére. E hálózat
300 millio st. fontnyi tőkét képvisel. Ekkép meg-
ítélhetjük az érdekek nagyszerűségét, melyekkel
az alsóház bizottságaiban vitattatnak meg. E
parlamentí törvényszékek birái gyakran tapasztal-
talanok, tudatlanok: a mérnökök tudományok-
kal, az ügyészek indokaikkal kábitják őket el.
Minden kérdés ab ovo tárgyalandó, e számos és
mozgékony bizottságok törvénytudománya kényszer-
rűen, bizonytalan, változó, gyakran a lordok házá-
nak állandó birói bizottsága, mely felebbezési
forum gyanánt szolgál, kénytelen azt helyreigazi-
tani. A bizottságok annyira tulterhelvék munká-
val, s oly lassan dolgoznak, hogy szükségessé
vált a Board of trade ezimű miniszteriumot a
nagy közmunkák tárgyában ideiglenes rendeletek

kibocsátására hatalmazni fel. Világos, hogy a parlament megerősítheti vagy megsemmisítheti e rendeleteket, s az érdekelteknek joguk van kérvényeket nyújtani a házhoz, hogy azok végrehajtása megakadályoztassék. Jelenben arról van szó, hogy az egész m a g á n törvényhozás egy a parlamenten kívül álló valódi törvényszékhez tétessék át, csak e törvényszék szervezete és illetékessége felől nem egyeztek még meg a nézetek. Pusztán bírálókból, törvény embereiből álljon-e az? vagy mérnökök, fináncz- emberek is járuljanak ahhoz? minden esetben a parlament teljesen késznek látszik, feláldozni régi jogát az engedélyek tárgyában; de nem akarja azt másokra mint csak a koronától és napi kormánytól független arbiterekre átruházni.

V.

Altalános tévedés azt hinni, hogy a parlamenti kormány szükség szerűen szabad kormány. Nem bizonyítja-e a nemzeti gyűlés történelme, hogy egy gyülekezet a leggyűlöletesebb, legirgalmatlanabb zsarnokká válhatik, mert a felelősség megoszlik, s úgy szólván elvész s felolvad benne. Van-e valami nyomorubb, mint megannyi megkísérlett parlamentarizmus, mely mindig csak többé, kevésbé álszentesködő dictatúrában végződött? Országgyűlés mint bármely fejedelem önkényessé, erőszakossá válhatik, lehet elfogult, makacs, szeszélyes, őrjöngő. Mi Angliában a parlamenti mindenhatóság leghatalmasabb féke? Nem a királyi kiváltság, nem a lordok háza többé, hanem a bírói hatalom. Kimutattam már, mint vetkőzi le a parlament a maga atribúcióit, inkább a bírói hatalomnak mint a végrehajtónak javára. De még tovább: a bírói hatalom szabja ki minden politikai szervezet helyét, akadályozza annak tölcsapongásait; nec plus ultra gyanánt szolgál mindennek, mi nyilvános hatalmat gyakorol. A „királyné törvény-

széke“ (Queens bench) negyedik hatalom az ál-
lamban; ellenőrzés jogával bír, meggátol minden
bitorlást, eredjen az a koronától, a miniszterektől,
az állam tisztviselőitől, a helyhatósági tisztvisel-
őktől. Ott itélték el Jakab s a hét püspök
közötti viszályt, s a történelem tisztelettel kény-
telen elismerni, hogy a királynak nem jutott
eszébe felforgatni az igazság menetét e nagy pörös
ügyben, melyben koronája volt kockára téve.
Az esküdtek szokott módon választattak. Mit je-
lent a jury-nek ezen a parlamenti intézménnyel
egyelőn szentnek tartott intézménye? Azt, hogy
a nemzet, mely átruházza minden hatalmát, a
büntetés jogát magának tartotta fen. A verdictjő-
ket (vere dictum) kijelentő kalmárok azon barbár
hadfiak utódai, kik önmagok szolgáltattak igazsá-
got, s királyokat tettek trónvesztettekké.

„Az igazságszolgáltatás tisztasá-
ga és részrehajlatlansága, mond Junius
(1769 január 21-én k. levelében) a legerősebb
kötelék, mely a népnek kormánya
iránti buzgó hódolatát biztosítja, s von-
zalmával ahoz csatolja. Nem elég, hogy
a magánjog kérdései igazságosan döntessenek el,
s hogy a bírák a pénzbeli megvesztegetés gyaláza-
tosságán felülemelkedettek legyenek. Hiszen Jefferies
is igaz bíró volt, hanem az udvar volt kérdésben.
Bíró, ki a kormány befolyása alatt áll, lehet be-
csületes a magánpörök megoldásában, s mégis
áruló a nemzet irányában.“ Miért mentek az an-

gol bírák a kormány befolyásától? miként lön az igazságszolgáltatás a legmagasb hatalommá az állam nagy szabályozójává? A kik a törvényt hozzák majd minden államban a törvény fölött állóknak tartják magukat; Angliában a törvényhozó nagyobb diszóséget helyez a törvény iránti tiszteletben, mint azon hatalom birtokolásában, hogy azt megváltoztathatja. Ki követett el a törvényességen gyakrabban erőszakot Franciaországban, a királyok vagy az országgyűlések? Történelmünk hemzseg a jogon az absolut monarchia, a forradalmi kormányok által elkövetett erőszakosságoktól. Franciaországban mondatott ki e szó: „a törvénytörés megöl bennünket!”

„Nekünk,” mond Broglie herczeg Franciaország kormányáról írott könyvében „nem százával, de ezrével vannak bíránk. Eltényből foly, hogy nem bírhatunk, szomszédainkként egy első rendű és tökéletes jogtudományu férfiak testületével.” Ha a birói tekintély oly hatalmas Angliában, az onnan van, mert igen kevés a bíró. Csak három törvényszék képviseli a régi királyi törvényszéket, az a ula regi a-t. A kings-bench, eredetileg kiválóképen bünyenyítéki ügyekben, a kincstári törvényszék, s a közönséges ügyek, a rendes polgári pörök törvényszéke. Mindegyiknek csak öt bírása van; és tizenöt bíró, bünyenyítéki és polgári ülésezéseiben szolgáltat igazságot, majdnem egész Nagy-Brittániában. A szoros jognak ezen ítélőszékeihez járulnak a méltányossági ité-

lőszékek, melyek pótolhatják a törvényt, javíthatják annak hézagait, melyek mintegy örökös, szerves, mindig növekvő, a bíró egyéni lelkiismeretéből kifolyó jogot alkotnak. Igen kevés bíró van hát; e személyek másokhoz nem hasonlíthatók, a királyi felségtől kölcsönzött majestással bírnak, s az örökös törvényhozóéval egyenlő állandó méltósággal.

III. György rögtön trónralépte után elhatározta, hogy a bírának adott királyi megbízás ne szűnjék meg a fejedelem halálával. Fizetések a civilistából folynak, következőleg nem a minden évi parlamenti megvitatás tárgyai, minthogy a civilista összege egy uralkodás egész tartamára szabályoztatik. A lordcancellár, ki igazságügyi miniszter, a lordok házának elnöke s egyidejűleg bíró, 500 ezer frank évi díjat huz, a queensbench chief-justice-e (főbírája) 200 ezer francot, a közönséges ügyek törvényszékéé s a lord chief baron 175 ezer frkot; a többi bíró 125 ezer frkot.)*

Midőn bírakká lesznek, már is gazdagok, mert csak a leghiresebb, legszerencsésebb ügyészekből választják őket. A bíró nem várhat semmit a koronától, a ministerektől; nem fél sem a bukástól, sem attól, hogy felebb nem hághat. Ha dicsvágyó, csak részrehajlatlanságánál fogva nyerheti meg a hirt; emléke nem száll az utókorra,

*)Az irlandi bírának (12-en vannak) fizetésük 92 000 frank, a skótoknak 75.000. megyei törvényszékek bírának 27000 frank.

csak ha mintegy jelképévé lön a méltánynak, ha mély esze legszabatosabb s egyszersmind legsze-
rencsésebb értelmét fejezte ki az okmányok és
szabályok azon tömegének, melynek neve törvény.
Szükség, hogy valami személytelen képviseljen,
a folytonosságot az emberek ügyeinek szaggatott-
ságában, a multat a jelennek mozgalmas szen-
vedélyeiben.

Igen természetes, hogy a korona védszárnya
alatt született s a társadalom jogait az egyéni
szenvedélyek ellenében képviselő bírói hatalom,
még aristokratikus államban is sokáig a királyság
jogainak féltékeny védője volt legyen. Mansfield,
Thurlow, Loughborough, Eldon, Ellenborough lordok
az udvar szövetségesei valának; Mansfield és El-
lenboroug lordok be is léptek cabinetekbe, a vég-
rehajtó hatalom ügynökeivé lőnek. Mansfield lord
a jury sajtóügyi jogainak korlátozását kísérlette
meg, a tényállás egyszerű megítélésére szoritván
azt, még Junius haragát sem vonta magára. Ta-
tálkozott más bíró, Camden lord, ki e tan ellen
sikra szállt. Bebizonyította, hogy a tényt a jogtól
teljesen elkülöníteni lehetetlen, hogy a jury, mely
a gyilkolásban a gonoszság fokát, a tolvajlásnál a
hiteztetés mértékét keresi, egy rágalmi iratban is
keresheti a bűnös szándékot. Camden lord legyőz-
te Mansfield lordot, s 1791-ben Fox törvényjavas-
lata a sajtószabadság védbástyájává lön.

A parlament csak egyike azon munkásoknak,
kik a törvény épületén dolgoznak: az írott, a

percznek üsztökélése és sarkantyuja alatt készült törvény mellett, van egy másik, a századok, a szokás leánya, mely fokokként a bírák lelkiismeretéből, s értelméből került ki. Majd mindenkor a pörös tárgyalások határozták meg legállandóbb modorban s legnagyobb visszhanggal a szabadság szilárd vivmányait, mert politikai elméletek nem háborítják oly könnyen egy nemzet lelkét, mint azon drámák, melyeket lát, s melynek szereplőit szereti vagy utálja. Az angol geniusnak egyéb-iránt sajátosága. tisztelni mindent, mi hatalmas: már pedig a törvényhozó csak ad hatalmat emberek és dolgok fölött, nem nyul sajátkezüleg a polgárok vagyonához és életéhez; ennélfogva kevésbé nagyoknak s kevésbé félelmesnek látszik a birónál.

Ki határozta meg legelsőben, hogy minden rabszolga szabad, a mint az angol földet érinti? Mansfield lord, egy a Themse hajóján elfogott fekete tígye alkalmából. Ki tanította meg a Whigeket türelmességre? A birósági tisztviselők szelidíték a catholicusok és dissidensek elleni igazságtalan törvények hatályát. Birósági tagok, meglévén szokva az ész tanácsán indulni, nem hajlandók fanatismusra. Mansfield lord, az oly szigorú conservator, minden régi tekintély jogainak oly féltékeny őre, védnöke volt a dissidenseknek. Elmarasztalta a londoni City képviselő testületét, mely birságokkal sujtotta az általa választott sherif-eket, kik nem hivataloskodhattak, ha csak az anglicán szertartásához nem alkalmazkodtak. „Nem bün,

mondá a lordoknak fejebbiteli bírósággá alakult házában, egy embernek azt mondania, hogy ő dissidens, nem bűn neki nem fogadnia el a szentségeket az anglicán egyház szertartása szerint; bűn volna, ha lelkiismerete sugallatával ellenkezőleg tenné azt“ (1767.) A korlátnoki szék (cour de chancellerie) volt az, mely teljesen megvédelmezte a dissidens felekezetek imaházait és földeit (1844). Szükség-e felemlíteni mind, mit a bírák egy oly nagybecsű szabadság érdekében tőnek, mint a lelkiismeret s a személy szabadsága? III-ik György országlásáig szabad volt általános parancsoknál (general warrants) fogva elfogatásokat eszközölni, melyek nem jelölték ki névszerint a gyanus személyeket. Midőn Wilkes lapjának a North-Britonnak, 49-ik száma megjelent, Halifax 45 egyént fogatott el. 1762-ben, a királyi törvényszék főbírája (chief justice) kijelenté, hogy az általános parancsok törvénytelenek; a hatalom ügynökei erős bíróságokban marasztaltattak el. Wilkes, kit kis ideig fogva tartottak, 100 ezer francnyi kárpótlási összevet nyert. A törvényszékek a király alattvalóinak még irományaik általános lefoglalását is eltiltották; a lefoglalási parancsban határozottan kell megjelölni a kutatott írásokat, s csak ezeket szabad elkobzani. Nem szabad egy polgár lakóhelyét kifosztani. Camden lord 1765-ben magyarázza e tant a közönséges ügyek törvényszékénél.

Az alsóház nem avatkozék törvényhozásilag e hirhedt viszályokba. Midőn még az általános pa-

LÉGRÁDY TESTVÉREKNEL

PESTEN, NÁDOR-UTCA 6 SZ.,

megjelent és minden hiteles könyvkereskedésben kapható

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett

ORSZÁGGYÜLÉS KÉPVISELŐHÁZÁNAK NAPLÓJA.

Hiteles kiadás.

Ára: I. kötet 4 frt; II. kötet 5 frt; III. kötet 4 frt 50 kr; IV. kötet 4 frt; V. kötet 4 frt; VI. kötet 4 frt; VII. kötet 4 frt; VIII. kötet 4 frt; IX. kötet 4 frt; X. kötet 4 frt; XI. kötet 4 frt; XII. kötet 4 frt; XIII. kötet 4 frt; XIV. kötet 4 frt; XV. kötet 4 frt. A XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXI., XXII., XXIII. és XXIV. kötetek ára 4 frt; a XXV.-nek 3 frt 50 kr.

AZ ALSÓHÁZ RENDSZABÁLYAI.

Hiteles kiadás.

Ára 40 kr.

IFJUSÁGI KÖNYVTÁR.

(Báró Eötvös József utasítása szerint szerkesztve.)

Fent és alant. Gyönyörű borítékban és 6 színnyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. — **Mesék, kalandok és történetek.** Gyönyörű borítékban és 8 színnyomatu képpel, ára 2 frt. — **Vadölő.** Gyönyörű borítékban és 8 színnyomatu képpel, ára 2 frt. 50 kr. — **Az utolsó Mohikán.** Gyönyörű borítékban és 8 színnyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. — **Az utmutató.** Gyönyörű borítékban és 8 színnyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. — **Bőrharisnya.** Gyönyörű borítékban és 8 színnyomatu képpel, ára 2 frt 50 kr. — **Vadfogó.** Gyönyörű borítékban és 8 színnyomatu képpel, ára 3 frt. — **Balassa János,** írta György Vilmos. Gyönyörű borítékban és 8 színnyomatu képpel. Ára 2 frt 50 kr.

ÁTALAKULÁS vagy A MONTE-BENI CSALÁDREGÉ.

Írta Hawthorne Nathaniel. Fordította Veres Sándor.

Két kötet ára 2 frt.

KLOTILD.

Írta Karr Alfons. Fordította Veres Sándor. Két kötet ára 2 frt.

LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSÁBAN

megjelenik az

„ELLENŐR”

CZIMŰ NAGY POLITIKAI NAPILAP.

Előfizetési ára:

Egy évre . . . 20 forint Évnegyedre . 5 frt – kr.
Félévre 10 „ Egy óra . . 1 „ 80 „
Az előfizetést — postai úton vagy személyesen — nyugtázza

AZ „ELLENŐR” KIADÓ-HIVATALA

(Pesten, nádor-utca 6. sz.)

Margit, vagy: A kettős szerelem.

Irta Mme. Emile de Girardin. Fordította Rakovszky István. Ára 1 frt 50 kr.

AZ APÁCZA.

Irta Diderot. Ára 1 frt.

MAGYAR VEZÉREK ÉS KIRÁLYOK ARCZKÉPCSARNOKA.

Ragyogó borítékban és 60 könyomatu hű arczképpel. Ára 2 frt.

ZADIG vagy A VÉGZET.

Keleti történet. Irta Voltaire. Fordította Rakovszky István. Ára 60 kr.

EGY VILÁGPOLGÁR LEVELEI.

Irta Goldsmith Oliver. Ford. Csernátony Lajos. Ára 1 frt.

PUDLI FEJEDELEM.

Regény. Irta Laboulaye. Fordította Amica Ára 1 frt 20 kr.

HERMANN ÉS DOROTTYA LEVELEI.

Irta M. P. Albane. Ford. Amica. Ára 80 kr.

